

๑๐๐. ธรรมทั้งหลายล้วนยังเป็นของตนเอง

The States Are Still All Their Own

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

คำพูดที่กล่าวว่า “คนที่ยึดตัวเองอย่างสมบูรณ์ ย่อมเป็นผู้เห็นธรรมได้ดีที่สุด” นั้น หมายถึง บุคคลนั้นมีความถึงพร้อมด้วย “อัตตสัมปทา” [Self-Actualization] คือ ความถึงพร้อมแห่งตนคือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว ความถึงพร้อมด้วยคนที่ฝึกดีแล้ว การทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้วโดยสมบูรณ์ ด้วยการเจริญภาวนากรรมฐาน เพื่อเป็น “ภาวิตัตต์” คือ ผู้มีตนอันได้พัฒนาแล้ว [คุณสมบัติแห่งอรหันต์] ทั้งด้าน (๑) “ภาวิตกาย” คือ ผู้พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ผู้ฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ (๒) “ภาวิตศีล” คือ ผู้ฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน (๓) “ภาวิตจิต” คือ ผู้ฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น ด้วยมีเมตตากรุณา ฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อคทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น และ (๔) “ภาวิตปัญญา” คือ ผู้ฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ไม่รู้จักพัฒนาตนเอง จึงเป็นคนที่มีความคิดล้าหลัง ไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เจริญหรือประเสริฐ อันเป็นบาทฐานในการเจริญจิตใจให้สูงขึ้นไปกว่าเดิม ไม่สามารถเข้า “ปัญญาเห็นธรรม” ได้ จนถึง “ปัญญาตรัสรู้ธรรมวิเศษ” ได้ เช่นกัน โอกาสที่จะประกอบกุศลกรรม เพื่อเป็นปทัฏฐานในการปฏิบัติก็ยิ่งน้อยลงไปอีก ตัดโอกาส ปิดกั้นปัญญา ไม่ให้เข้าถึงคุณธรรม ที่ควรจะได้รับได้เป็นตามสภาพ หลักธรรมทั้งปวงขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น อธิบายถึง “ความจริงแห่งชีวิตของมนุษย์” ได้ดีที่สุดในตอนจบทุกประเด็น ไม่เป็นที่สงสัยหรือข้อโต้เถียงให้เสียเวลาบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐาน ด้วยธรรมเหล่านั้น ตั้งมั่นอยู่แล้วด้วยตัวธรรมตามธรรมดา แต่มนุษย์รู้เห็นไม่เท่าทันกับธรรม จิตจึงฟุ้งซ่าน หวั่นไหว สดส่ายไปกับกระแสโลกธรรม ย่อมให้ความไม่รู้จริงแห่งอวิชชาปิดบังปัญญาไปเฉยๆ ไม่มีต่อต้านหรือทวนกระแสกิเลสค้นหาเหล่านั้น แทนที่จะเป็น “ผู้ควบคุมธรรมทั้งหลาย” [“วิชาจรณสมุปนฺโน” คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติถูกต้อง] แต่กลับทำตัวเป็น “ทาสผู้รับใช้ธรรมเหล่านั้น” ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายก็ยังเป็นธรรมตามเป็นจริง แต่คนส่วนใหญ่บ้าเสียสติไปแล้ว ยังสำคัญผิดในธรรมอีกต่างหากว่า: “**ตนรู้ดีในธรรม: ธรรมปีติ = ผู้เฝ้ามองในธรรม**” ฉะนั้น “**ธรรมแห่งธรรมชาติไม่ได้ชักชวนมนุษย์**” แต่ “**มนุษย์ไม่เข้าใจธรรม**” ใครจะค้นพบหรือรู้เห็นธรรมทั้งปวงได้ ผู้นั้นคือ “**ผู้ปฏิบัติธรรม-โยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียรภาวนา**” ธรรมจึงไม่เปิดโอกาสให้กับผู้ไม่ยอมปฏิบัติตามธรรมอันเป็นธรรมชาติที่แท้จริง แล้วมีใครว่าดีบ้าง.

บทความที่ ๑๐๐ ประจำปี ๒๕๕๘ – ธรรมทั้งหลายล้วนยังเป็นของตนเอง

ลัทธิธรรมที่เปิดเผยความจริงแห่งธรรมชาตินั้น คือ คำตอบที่มนุษย์ส่วนใหญ่ค้นหา แสวงหา วิจัยค้นคว้า อยู่ตลอดเวลา นั่น ก็เพื่อถือครอง “ความเป็นนายข้อมูลสารสนเทศ” [The Master of Information] ซึ่งตรงกับ คำนิยาม “โลกยุคข้อมูลข่าวสาร” ว่า ผู้ที่ครอบครองข้อมูลข่าวสาร ได้มากที่สุด และบริหารจัดการ ได้ดีที่สุด ย่อมกลายเป็นผู้มีชัยในการกำหนดแผนนโยบายยุทธศาสตร์ในทุกๆ เรื่อง ฉะนั้น การวางแผนและการกำหนดนโยบายการพัฒนาสังคมที่มีประสิทธิภาพ จึงเป็นเรื่องอนาคตอันสดใสของคนรุ่นต่อไป ถ้าพวกเขาเกิดก่อนเห็นแก่ตน ความฉิบหายก็เกิดขึ้นกับคนรุ่นต่อไป แทนจะมีโอกาสแก่ตนได้ยาก ในภาวะที่โลกมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และอยู่ภายใต้แรงกดดันทางสังคมและเศรษฐกิจ คือ แข่งขันกัน แย่งกันหากินอย่างไรศีลธรรม คิคมุ่งร้ายและเบียดเบียนกัน ไม่เลือกหน้าขอให้อยู่รอดเหมือนหมาหรือแมวก็เอา ไม่สนใจว่าจะประกอบอาชีพสุจริตหรือไม่สุจริต ทำได้ทั้งนั้น เพื่อท้องของพวกเขาคน เรือศักดิ์ศรีมันกินไม่ได้ เงินใช้ซื้อของกินได้ ฉะนั้น จึงเกิดลัทธิใหม่ขึ้นในสังคมทั่วโลก “ลัทธิบูชาเงิน” [ธรรมดาพวกขมูลเขาบูชาไฟกัน] แต่ที่โชคร้ายยิ่งขึ้น คือ พวกเขาไร้ชาวนา หรือพวกเขาเกษตรกรรมต่างๆ ถูกกดขี่ขูดรีบเอาเปรียบอย่างไร คุณธรรมจากพวกบริษัทข้ามชาติ ที่แสวงหาผลประโยชน์ที่ทุจริตแต่ถูกกฎหมาย แล้วยังต้องถูกภัยธรรมชาติ คุกคาม เช่น ภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม รวมทั้ง ภัยโจรปล้นผลผลิต เช่น ขโมยเกี่ยวข้าว ตัดกล้วย ลักขี้ยางพารา แอลกอฮอล์ น้ำ ขโมยปลา เป็นต้น ภัยชนิดหลังนี้ ใช้จ่ายฆ่าแมลงกำจัดมันไม่ได้ เพราะมันไม่ใช่พวกแมง ดังนั้นทุกข์ที่เกิดขึ้น คือ หากินยาก ชีวิตและทรัพย์สินไม่ปลอดภัย คนส่วนใหญ่ไม่สนใจคำสอนตามศาสนาต่างๆ ระบบขัดเกลากฎทางสังคมก็ ล้มเหลวไม่เป็นที่ศรัทธา ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่ทำตัวเลวๆ ไม่น่าเคารพแก่คนรุ่นหลัง คนในสังคมจึงเกิดการรวมตัวกันเชิงผลประโยชน์ เพื่อป้องกันพวกตนและไม่ให้พวกอื่นมาเอาเปรียบ คือ อยู่กันเป็นก๊ก เป็นเหล่า เป็นแก๊ง พวกที่อ่อนแอกว่า ก็จะอาศัยบารมีพวกที่แข็งแรงกว่า คอยเป็นเครื่องคุ้มกันตน คือ สังคมน่าจะกลับไปสู่ยุคทาส [Slaves Ages] ครั้นสมัยยุโรปยุคกลาง เพียงแต่ว่า สมัยนี้มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ไม่ใช่สังคมเกษตรโบราณ แต่ที่เห็นชัดมากที่สุด คือ “ทาสบัตรเครดิต” กับ “ทาสเงินกู้ผ่อนบ้าน [ที่ดินและรถ]” พวกเขาหากินกับความเดือดร้อนของผู้อื่น คือ ปล้นอย่างถูกกฎหมาย ทั้งที่สังคมส่วนใหญ่ทั่วโลก ก็น่าจะเป็น “สังคมสวัสดิการ” เพื่อช่วยคนตกทุกข์ได้ยาก แต่พากันขาดเมตตาธรรม สามัคคีช่วยขูดรีบเลือดเนื้อพวกตกทุกข์ได้ยากอย่างเมามัน ไม่เกรงใจกฎหมายบ้านเมือง ก็จัดเป็นแบบพวกมาลากาไป กล่าวโดยย่อ คนส่วนใหญ่ทั้งผู้ได้เปรียบและเสียเปรียบ ต่างฝ่ายก็ถูกกิเลสตัณหาครองงำจิตใจ เห็นแก่ได้ เลยพากันทุกข์หนักทั้งสองฝ่าย ในทางธรรมเรียกว่า “สังสารทุกข์แห่งภวัจกร” คือ ทุกข์แล้วทุกข์อีก หมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันไปกับความสุขเล็กๆ น้อยๆ ที่โลกอยู่ในภาวะสังคมแบบ “ปลาใหญ่กินปลาเล็ก” ไม่ว่าจะสังคมระดับเล็กๆ กลางๆ ใหญ่ๆ หรือ ระดับสังคมโลก ก็ตาม ก็ใช้สูตรหรือทฤษฎีนี้ เป็นนโยบายหลักในการคบหาทำธุรกิจกัน คนที่เสียเปรียบ คือ คนที่ชอบวาดหวังความฝันลมๆ แล้งๆ ไม่ใช่เหตุผล เชื่อ เพราะเป็นเพื่อนสนิทกัน เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ เป็นครูอาจารย์ เป็นนักบวช แต่คงไม่ใช่เป็นจริง ใจ จึงถูกต้มง่าย

ฉะนั้น ถ้าคนส่วนใหญ่หากินเลี้ยงชีพอย่างไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบอาชีพสุจริต มีหลอกเขากิน ด้วยข้ออ้าง และเหตุผลที่เป็นกลวง ให้อวดให้หลงเชื่อ แต่ไม่ว่าจะเป็นเหตุผลอันใดก็ตาม ถือว่า บุคคลนั้นมีความคิด ในทางที่ไม่ดี เป็นภัยต่อคนอื่น หรือเป็นภัยต่อสังคมในส่วนรวม เรียกว่า “อกุศลวิตก ๓” หมายถึง **ความตริก ที่เป็นอกุศล-ความนึกคิดที่ไม่ดี** ได้แก่

- (๑) “**กามวิตก**” คือ ความตริกในทางกาม ความนึกคิดในทางแสหาหรือพัวพันติดข้องในสิ่งสนอง ความอยาก
- (๒) “**พยาบาทวิตก**” คือ ความตริกในทางพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยความขัดเคือง เพ่งมองในแง่ร้าย
- (๓) “**วิหิงสาวิตก**” คือ ความตริกในทางเบียดเบียน ความนึกคิดในทางทำลาย ทำร้ายหรือก่อความ เดือดร้อนแก่ผู้อื่น

อีกนัยหนึ่ง ก็น่าจะเป็น “**อกุศลกรรมบถ ๑๐**” หรือทางทำชั่วทั้งหลายต่อตนเองและผู้อื่น ดังนี้

“**อกุศลกรรมบถ ๑๐**” หมายถึง **ทางแห่งอกุศลกรรม ทางทำความชั่ว กรรมชั่วอันเป็นทาง นำไปสู่ความเสื่อม ความทุกข์ หรือทุกข์** ได้แก่

- ก. “**กายกรรม ๓**” หมายถึง **การกระทำทางกาย “กามุจจริต ๓”**
 - (๑) “**ปาณาติบาต**” คือ การทำชีวิตให้ตกล่วง ปลงชีวิต
 - (๒) “**อทินนาทาน**” คือ การถือเอาของที่เขามิได้ให้ โดยอาการขโมย ลักทรัพย์
 - (๓) “**กามสุมิฉฉาจาร**” คือ ความประพฤติดิฉินในกาม
- ข. “**วจีกรรม ๔**” หมายถึง **การกระทำทางวาจา “วจีจตุจจริต ๔”**
 - (๔) “**มุสาวาท**” คือ การพูดเท็จ
 - (๕) “**ปิสุณาวาจา**” คือ วาจาใส่ร้าย
 - (๖) “**ผรุสวาจา**” คือ วาจาหยาบ
 - (๗) “**สัมผัปปลาปะ**” คือ คำพูดเพื่อเจ้อ
- ค. “**มโนกรรม ๓**” หมายถึง **การกระทำทางใจ “มโนจตุจจริต ๓”**
 - (๘) “**อภิชฌา**” คือ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา
 - (๙) “**พยาบาท**” คือ คิดร้ายผู้อื่น
 - (๑๐) “**มิจฉาทิฏฐิ**” คือ เห็นผิดจากคลองธรรม

แต่อย่างไรก็ตาม สังคมในทุกระดับชนชั้นนั้น ต้องการคนดี สัตบุรุษ ด้วยการคบหาเป็นกัลยาณมิตร ถึงแม้ตนเองจะเป็นโจร ก็ยังต้องการคนดีเป็นเพื่อน เพียงแต่ว่า คนนั้นมีเยอะ แต่คนดีหาได้ยาก ของดีนั้นมันมีน้อยกว่าจะเกิดมาใหม่มันยากพอสมควร คำว่า “คนดี” คือ มีอุปนิสัยใจคอใฝ่ทางบุญกุศลชอบทำความดี พุดจาเรียบร้อยสุภาพ และไม่ชอบคิดไปในทางชั่วๆ ที่เรียกว่า “กุศลวิตก ๓” กับ “กุศลกรรมบถ ๑๐” ดังนี้

“กุศลวิตก ๓” หมายถึง ความตรึกที่เป็นกุศล ความนึกคิดที่ดีงาม ได้แก่

- (๑) “เนกขัมมวิตก” คือ ความตรึกปลอดจากกาม ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่คิดในการปรนปรือสนองความอยากของตน
- (๒) “อพยบาทวิตก” คือ ความตรึกปลอดจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย
- (๓) “อวิหิงสวิตก” คือ ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียน ความนึกคิดที่ประกอบด้วยกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย

“กุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติด้วย “กฎแห่งกรรมดี” – การกระทำ พฤติกรรม ที่สะอาด บริสุทธิ์ จนกลายเป็น สីลที่บริสุทธิ์เองตามปกติ จนมีความนึกคิดในใจด้วยสมาธิที่เห็นทุกอย่างเนืองๆ เห็นตามที่เป็นจริงเดี๋ยวนี้ ไม่ปรุงแต่ง คือ สัมมาทิฐิ ดังนี้

ก. “กายกรรม ๓” คือ การกระทำทางกายด้วย “กายสุจริต ๓” = สัมมากัมมันตะ

- (๑) “ปาณาติปาตา เวรมณี” คือ เว้นจากปลงชีวิต
- (๒) “อทินฺนาทานา เวรมณี” คือ เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้โดยอาการขโมย
- (๓) “กามสุมิจฺฉาจารา เวรมณี” คือ เว้นจากประพฤติดิฉันในกาม

ข. “วจีกรรม ๔” คือ การกระทำทางวาจาด้วย “วจีสุจริต ๔” = สัมมาวาจา

- (๔) “มฺสาวาทา เวรมณี” คือ เว้นจากพูดเท็จ
- (๕) “ปิสุณฺยา วาจา เวรมณี” คือ เว้นจากพูดส่อเสียด
- (๖) “พฺรุสสา วาจา เวรมณี” คือ เว้นจากพูดคำหยาบ
- (๗) “สมฺพฺปลปา เวรมณี” คือ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

ค. “มโนกรรม ๓” คือ การกระทำทางใจด้วย “มโนสุจริต ๓” = สัมมาอาชีวะ

- (๘) “อนภิชฺฉา” คือ ความไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา
- (๙) “อพฺยาปาท” คือ ความไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น
- (๑๐) “สมฺมาทิฏฺฐิ” คือ ความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม

ฉะนั้น จากตัวอย่างที่นำเสนอเบื้องต้นนั้น จะเห็นได้ว่า มีสภาวะที่เกิดขึ้น ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) **กุศลธรรม** อันเป็นธรรมฝ่ายคนดี กับ (๒) **อกุศลธรรม** อันเป็นธรรมฝ่ายชั่ว และสำหรับ “คนดี” นั้น คือ บุคคลผู้สามารถต่อ ยอดพฤติกรรมไปสู่ระดับคุณภาพชีวิตและจิตใจในภูมิที่ดียิ่งขึ้นได้ นั่นคือ จากสุคติ (๑) **กามาวจรกุศลภูมิ** ไปสู่ (๒) **รูปาวจรภูมิ** (๓) **อรุปาวจรภูมิ** จนถึง (๔) **โลกุตตรภูมิ** นั่นคือ จากปุถุชนกลายเป็นอริยบุคคลในแต่ ละชั้น ได้แก่ **โสดาบัน-สกทาคามี-อนาคามี-อรหันต์** ตามลำดับ สภาพดังกล่าวนี้ จึงเป็นสภาวะที่เรียกว่า **“ธรรมทั้งปวง”** คือ **ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกถธรรม-กามาวจร ธรรม-รูปาวจรธรรม-อรุปาวจรธรรม-โลกุตตรธรรม** ธรรมดังกล่าวเหล่านี้ คือ องค์ความรู้อันเป็นเขตแดน แห่งปัญญาที่ต้องทำความเข้าใจให้ดี แล้วตั้งจิตให้เป็นกลางอยู่เฉยๆ ต่ออารมณ์ใดๆ ที่มากระทบกับ **“ภวังคจิต”** [อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งจิต = **“จิตประภัสสร”** จิตอันปราศจากนิรณ] เพื่อไม่เกิด **“วิถิจิต”** [ชว นะ] สำหรับการปฏิบัติธรรม [นั่นสมาธิ] นั้น จิตของตนเองจะเป็นอะไร ตนเองเป็นผู้กำหนด ไม่ใช่เทพเจ้า องค์ไหนจะมากำหนดให้ **“เจตนา-สัญญาเจตนา ๖”** [กายสัญญาเจตนา (กายสังขาร) - วิสัญญาเจตนา (วิสังขาร) - มโนสัญญาเจตนา (จิตตสังขาร-มโนสังขาร) = **สังขาร ๓: ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งการกระทำ** คือ แรงปรารถนาในการปรุงแต่งกรรมภพทั้งหลายให้เกิดขึ้น **“คิดดีก็ทำดี-คิดชั่วก็ทำชั่ว”** คำสอนขององค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าชี้แนะให้เชื่อศรัทธาในเรื่องของกรรม ที่เรียกว่า **“กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกา** [จุดอุปาทาน-ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ]” ที่เรียกว่า **“กัมมผลสัทธา”** คือ ความเชื่อมีเหตุผลประกอบด้วย ปัญญาเห็นตามเป็นจริงในเรื่องการกระทำและผลของการกระทำ ทำไปปล่อยให้สิ่งไปตามแรงกิเลสค้นหา ผลที่เกิดก็คือ **“สังสารทุกข์”** ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสุคติหรือทุกข์ก็ตาม แต่ถ้าบังคับฝักฝืนจิตใจให้อยู่เหนือกิเลส ค้นหา [สังกิเลส: **โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส**] จิตย่อมเป็น **“กามาวจรกุศลจิต-กามาวจรกุศล ธรรม”** ได้ เป็น **“รูปาวจรจิต-รูปาวจรธรรม”** ได้ เป็น **“อรุปาวจรจิต-อรุปาวจรธรรม”** ได้ หรือเป็น **“โลกุตตร จิต-โลกุตตรธรรม”** ก็เป็นไปได้อีกทั้งนั้น ทั้งหมดนี้ คือ **“โสภณจิต-จิตดวงม”** ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในการ ปฏิบัติธรรม เมื่อบุคคลเจริญในศีลให้บริสุทธิ์ดีแล้ว ย่อมเกิดจิตใฝ่ในกุศลธรรม มีเจตนาอยากทำความดีสร้าง สมบารมีให้พอกพูนด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อให้จิตสะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสค้นหา [นิรณ] เมื่อจิตได้รับการ ฝึกอบรมให้เป็น **“จิตตสมาธิแห่งจตุตถฌาน”** ภาวะจิตในขณะนั้น ย่อมสหระคด้วย **“สัมมาวายามะ** [ปัก คาหะ] - **สัมมาสติ** [สติสัมปชัญญะแก่กล้า = อุปฏิฐาน-อหิมอกข์] - **สัมมาสมาธิ** [อุเบกขา-ญาณทัสสนะ]” เมื่อก้าวสู่วิปัสสนาภูมิได้ ย่อมเกิด **“ญาณ-แสงสว่าง** [แห่งปัญญา]” อันเป็น **“วิปัสสนาญาณ”** (ข้อ ๑ ในวิชา ๘) คือ ญาณในวิปัสสนา และญาณที่เป็นวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขาร [นามรูป] โดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน จิตที่ไม่ได้ฝึกอบรมอย่างจริงจัง จนได้ **“จตุตถฌาน”** นั้น ย่อมเป็นจิต ไม่อ่อนไม่แกร่งงานได้ นั่นคือ **“วิปัสสนากัมมัญฐาน”** เพราะจิตยังไม่ชื่อตรงด้วย **“อุเบกขา-ัตตรมัชฌัตต ตา”** [ความเป็นกลางในอารมณ์แห่งกรรมฐานนั้นๆ] คุณภาพของจิตยังหวั่นไหว ฟุ้งซ่าน สักสาย ไปตาม กระแสโลกธรรม [วิภูฏะ ๓: **กิเลส-กรรม-วิบาก** ที่ปฏิสังขุดด้วย **ราคะ-โทสะ-โมหะ = อวิชชา**] ย่อมไม่ใช่ **“ทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา”** จิตยังไม่เข้าสู่ทางแห่งอริยมรรค [อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยสัจ ๔-อริยมรรค ๔]

ในอันดับต่อไปนี้ ให้พิจารณาถึงความสำคัญของ “จตุตถฌาน” อันเป็นจิตฝ่ายสมถภาวนา ดังนี้

ว่าด้วย จตุตถฌาน ๑๒ อย่าง

(พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 567-571 FILE 76)

อนึ่ง รูปาวจรจตุตถฌานนี้ใด รูปาวจรจตุตถฌานนั้นฝ่ายกุศลก็ดี ฝ่ายกิริยาาก็ดี มีอย่างละ ๑๒ อย่าง คือ

- (๑) จตุตถฌานอันเป็นบาทใน “**ธรรมทั้งปวง**” [วิปัสสนา-อภิญญา-นิโรธ-วิญญู]
- (๒) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**อากาศสถิน**” [วิปัสสนา-อภิญญา-วิญญู]
- (๓) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**อาโลกสถิน**” [วิปัสสนา-อภิญญา-วิญญู]
- (๔) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**พรหมวิหาร**” [วิปัสสนา-วิญญู]
- (๕) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**อานาปานะ**” [วิปัสสนา-วิญญู]
- (๖) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**อิทธิวิธะ**” [มีอารมณ์เป็นปริตตะ-มหัคคตะ]
- (๗) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**ทิพยโสตะ**” [มีอารมณ์เป็นปริตตะ]
- (๘) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**เจโตปริยญาณ**” [มีอารมณ์เป็นปริตตะ-มหัคคตะ-อัปปมาณะ]
- (๙) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**ยถากัมมุปลญาณ**” [มีอารมณ์เป็นปริตตะ-มหัคคตะ]
- (๑๐) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**ทิพยจักขุญาณ**” [มีอารมณ์เป็นปริตตะ]
- (๑๑) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**บุพเพนิวาสญาณ**” [มีอารมณ์เป็นปริตตะ-มหัคคตะ-อัปปมาณะ-นวัตตัพพะ]
- (๑๒) จตุตถฌานที่เป็นไปใน “**อนาคตังสญาณ**” [มีอารมณ์เป็นปริตตะ]

คำอธิบายธรรม

บรรดาจตุตถฌานเหล่านั้น “**จตุตถฌานในกสถิน ๘**” ชื่อว่า จตุตถฌานเป็นบาทใน**ธรรมทั้งปวง** จริงอยู่ จตุตถฌานในกสถิน ๘ นั้น เป็นบาทแห่งวิปัสสนาบ้าง เป็นบาทแห่งอภิญญาทั้งหลายบ้าง เป็นบาทแห่งนิโรธบ้าง เป็นบาทแห่งวิญญูบ้าง เพราะเหตุที่นั่นนั่นแหละ จึงตรัสว่า จตุตถฌานเป็นบาทใน**ธรรมทั้งปวง**

ส่วนจตุตถฌานที่เป็นไปใน**อากาศสถิน**และ**อาโลกสถิน** เป็นบาทแห่งวิปัสสนาบ้าง เป็นบาทแห่งอภิญญาทั้งหลายบ้าง เป็นบาทแห่งวิญญูบ้าง แต่ไม่เป็นบาทแห่งนิโรธเท่านั้น

จตุตถฌานที่เป็นไปใน**พรหมวิหาร** และ **อานาปานสมาธิ** เป็นบาทแห่งวิปัสสนา และเป็นบาทแห่งวิญญูเท่านั้น แต่ไม่เป็นบาทแห่งอภิญญาทั้งหลายและไม่เป็นบาทแห่งนิโรธ บรรดาจตุตถฌานเหล่านั้น ฌานที่มีกสถินเป็นอารมณ์แม้ทั้ง ๑๐ (กสถิน ๑๐) ชื่อว่า **นวัตตัพพารัมมณะ** คือ มีอารมณ์ที่ฟังกล่าวไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่งปริตรคารมณ เป็นต้น เพราะปรารถนากสถินบัญญัติเป็นไป

จุดตกตามที่เป็นไปในพรหมวิหาร ก็ชื่อว่า นวัตกรรมพารมมณะ คือ มีอารมณ์ที่กล่าวไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่งปริตรคารมณ เป็นต้น เพราะปรารถนาควัญญุติเป็นไป

จุดตกตามที่เป็นไปในอานาปานสมาธิ ก็ชื่อว่า นวัตกรรมพารมมณะ คือ มีอารมณ์ที่กล่าวไม่ได้ด้วยอำนาจแห่งปริตรคารมณ เป็นต้น เพราะปรารถนาคิณิตเป็นไป

จุดตกตามที่เป็นไปในอิทธิวิธะ ย่อมมีอารมณ์เป็นปริตตะ และ มหัคคตะ อย่างไร ก็ว่า ในกาลใด พระโยคาวจรมีความประสงค์ทำกายให้อาศัยจิตแล้วไป [เหาะไป] ด้วยกายที่มองไม่เห็นก็ยังกายให้เปลี่ยนไปด้วยอำนาจแห่งจิต ย่อมตั้งไว้ ย่อมยกกายขึ้นในมหัคคตะ ในกาลนั้น “อิทธิวิธะ” นั้น ก็มีอารมณ์เป็นปริตตะ เพราะมีรูปกายเป็นอารมณ์ เพราะทำอรรถาธิบายว่า มีอารมณ์ที่ได้แล้วด้วยการประกอบ ในกาลใด พระโยคาวจรทำจิตให้อาศัยกายมีความประสงค์จะไปด้วยกายที่มองเห็น ก็ยังจิตให้เปลี่ยนไปตามอำนาจแห่งกาย ย่อมตั้งจิตที่มีมานเป็นบาทไว้ คือ ย่อมยกขึ้นตั้งไว้ในรูปกาย ในกาลนั้น “อิทธิวิธะ” นั้น ก็มีอารมณ์เป็นมหัคคตะ เพราะมีมหัคคจิตเป็นอารมณ์ เพราะทำอรรถาธิบายว่า มีอารมณ์ที่ได้ด้วยการประกอบ

จุดตกตามที่เป็นไปด้วยทิพยโสต มีอารมณ์เป็นปริตตะอย่างเดียว เพราะปรารถนาคเลียงเป็นไป

จุดตกตามที่เป็นไปด้วยเจโตปริยญาณ มีอารมณ์เป็นปริตตะ เป็นมหัคคตะ และ อัปปมาณะ อย่างไร ก็ว่า ในเวลาที่รู้จิตอันเป็นกามาพจรของชนเหล่าอื่น “เจโตปริยญาณ” นั้น ก็มีอารมณ์เป็นปริตตะ ในเวลาที่รู้รูปาวจรจิต และอรูปาวจรจิตของชนอื่น “เจโตปริยญาณ” นั้น ก็มีอารมณ์เป็นมหัคคตะ ในเวลาที่รู้มรรคและผลของชนอื่น “เจโตปริยญาณ” นั้น ก็มีอารมณ์เป็นอัปปมาณะ ในอิทธินี้ ปุถุชนย่อมไม่รู้จิตของพระโสดาบัน พระโสดาบันย่อมไม่รู้จิตของพระสกทาคามี ด้วยอาการอย่างนี้ ฟังทราบจนถึงพระอรหันต์ แต่พระอรหันต์ย่อมรู้จิตของบุคคลทั้งหมด ก็อธิบายบุคคลอื่นอีกที่สูง ย่อมรู้จิตของบุคคลผู้ต่ำ ฟังทราบความต่างกันดังกล่าวมานี้

จุดตกตามที่เป็นไปในยถากัมมุปกญาณ ย่อมมีอารมณ์เป็นปริตตะ ในเวลาที่รู้กรรมที่เป็นกามาพจร มีอารมณ์เป็นมหัคคตะ ในเวลาที่รู้กรรมที่เป็นรูปาวจรและอรูปาวจร

จุดตกตามที่เป็นไปในทิพยจักขุ มีอารมณ์เป็นปริตตะอย่างเดียว เพราะมีรูปเป็นอารมณ์

จุดตกตามที่เป็นไปในบุพเพนิวาสญาณ มีอารมณ์ที่เป็นปริตตะ มหัคคตะ อัปปมาณะ และ นวัตกรรมพารมมณะ อย่างไร ก็ว่า ในเวลาที่ตามระลึกถึงขั้นเป็นกามาพจร “บุพเพนิวาสญาณ” นั้น ก็มีอารมณ์เป็นปริตตะ ในเวลาที่ตามระลึกถึงขั้นเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร ก็มีอารมณ์เป็นมหัคคตะ ในเวลาที่ตามระลึกถึงมรรคที่ตนเองหรือบุคคลอื่นเจริญแล้ว และผลที่ตนหรือคนอื่นทำให้แจ้งแล้วในอดีต ก็มีอารมณ์เป็นอัปปมาณะ แม้ “บุพเพนิวาสญาณ” โดยการพิจารณา มรรค ผล พระนิพพาน ด้วยอำนาจการตามระลึกถึงพระพุทธรเจ้าผู้มีวิญญูอันขาดแล้วอย่างนี้ว่า พระพุทธรเจ้าทั้งหลายในอดีตเจริญมรรคแล้ว กระทำผลให้แจ้งแล้ว “ปรินิพพานแล้วด้วยนิพพานธาตุ” ดังนี้ ก็มีอารมณ์เป็นอัปปมาณะ “บุพเพนิวาสญาณ” นั้น มีอารมณ์ที่ไม่พึงกล่าว

[นวัตต์พารัมมณะ] ในเวลาที่ตามระลึกรนาม โศตร และ นิमितปฐวิกลิน เป็นต้น โดยนัยมีอาทิว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า วิปัสสิ ได้มีแล้วในอดีตกาล พระนครของพระองค์มีนามว่า พันธุมดี พระราชบิดามีพระนามว่า พระเจ้าพันธุมราช พระราชมารดา มีพระนามว่า พันธุมดี ดังนี้

แม้ในจุดตกถนที่เข้าไปในอนาคตังสญาณ ก็นัยนี้เหมือนกัน จริ่งอยู่จุดตกถนที่เข้าไปใน “อนาคตังสญาณ” แม้นั้น มีอารมณ์เป็นปริตตะ ในเวลาที่รู้ว่า บุคคลนี้ในอนาคตกาลจักเกิดขึ้นกามาพจร ดังนี้ “อนาคตังสญาณ” นั้น มีอารมณ์เป็นมหัคคะ ในเวลาที่รู้ว่า บุคคลนี้ในอนาคตกาลจักเกิดในรูปาวจรหรืออรูปาพจร ดังนี้ มีอารมณ์เป็นอัปมาณะ ในเวลาที่รู้ถึงบุคคลผู้มีวิภูฏะอันขาดแล้วว่า ในอนาคตกาล บุคคลนี้จักเจริญมรรค จักกระทำผลให้แจ้งจัก “ปรินิพพานด้วยนิพพานธาตุ” ดังนี้ และมีอารมณ์ที่ไม่พึงกล่าว [นวัตต์พารัมมณะ] ในเวลาที่รู้ชื่อและ โศตร โดยนัยมีอาทิว่า ในอนาคตกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า เมตไตย จักเสด็จอุบัติขึ้น พรหมณ์นามว่า สุพรหม จักเป็นพระพุทธรบิดา พรหมณ์นามว่า พรหมวดี จักเป็นพระพุทธรมารดา ดังนี้

ส่วนจุดตกถนที่เข้าไปในอรูปาพจร และจุดตกถนในความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ข้าพเจ้าจะกล่าวในที่พระบาลีมาแล้วๆ นั้นแหละ “อเหตุกมโนวิญญูณธาตุ” เป็นกิริยาที่สหระคด้วย “อุเบกขา” เป็นปุเรจาริก [ประพุดติอยู่ข้างหน้า] แห่งกุศลจิต อกุศลจิต และกิริยาจิตเหล่านี้แม่ทั้งหมด

พึงทราบความต่างแห่งอารมณ์ของ “อเหตุกมโนวิญญูณธาตุ” เป็นกิริยาที่สหระคด้วย “อุเบกขา” นั้น โดยนัยที่กล่าวไว้ในกุศลจิต อกุศลจิต และ กิริยาจิต เหล่านี้แหละ แต่ในเวลาเป็นไปด้วยอำนาจ โวภูฏัพพะนะในทวาร ๕ ย่อมมีอารมณ์เป็นปริตตะ อย่างเดียวเท่านั้น

“ถน ๓” และ “ถน ๔” ที่เป็นรูปาวจรเป็นต้น มีอารมณ์ไม่พึงกล่าว [นวัตต์พารัมมณะ] เพราะเป็นไปปรารภ “นวัตต์พธรรม” [ธรรมที่ไม่พึงกล่าว] โดยความเป็น “ปริตตธรรม” เป็นต้น เพราะใน “ถน ๓” และ “ถน ๔” แห่งรูปาวจรเหล่านี้ รูปาวจรทั้งหลายย่อมเป็นไปใน ปฐวิกลิน เป็นต้น “อากาสนัญญาตนะ” ก็เป็นไปในการเพิกอากาศ “อากัญญาตนะ” ก็เป็นไปในการปราศจากวิญญูณของอรูปถน ดังนี้แล

จบ จุดตกถน ๑๒ อย่าง -----

นอกจากนี้ ให้พิจารณาเปรียบเทียบกับ “จตุตถฌาน ๑๒ อย่าง” กับ “จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท” ดังนี้

“จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท” คือ อิทธิฤทธิ์แห่งจตุตถฌานที่ทำให้เกิดคุณวิเศษต่างๆ ๕ ประการ (พระอภิธรรมปิฎก วิกังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432-435 FILE 78) ได้แก่

(๑) หมวดอนุப்புพนิโรธ คือ ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณิตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับในสมาธิ

(๑) “บาทแห่งฌานทั้งปวง” คือ “รูปฌาน ๔-อรุปรฌาน ๔” และ “นิโรธสมาบัติ” [สัญญาเวทียตนิโรธ]

(๒) หมวดอภิญญา [อภิญญา ๕] คือ ความรู้อย่างขจร

(๒) “อิทธิวิธี-อิทธิวิธีญาณ” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

(๓) “ทิพโสต-ทิพโสตญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

(๔) “เจโตปริยญาณ” คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้

(๕) “ปุพเพนิวาสานุสสติ-ปุพเพนิวาสญาณ” คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

(๖) “ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

(๓) หมวดญาณ [ญาณ ๒] คือ ปรีชาหยั่งรู้-ปัญญาหยั่งรู้

(๓) “ยถากัมมุปคตญาณ-อติตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีตและสาวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้

(๔) “อนาคตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคตและหยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

(๔) หมวดอรุปรฌาน [ข้อ ๗ ในกรรมฐาน ๔๐] คือ อรุปรฌาน ๔ ที่เป็นบาทฐานในการเข้านิโรธสมาบัติ

(๕) “อากาศาณัญญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “อากาศหาที่สุดมิได้”

(๑๐) “วิญญาณัญญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “วิญญาณหาที่สุดมิได้”

(๑๑) “อากิญจัญญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะไม่มีอะไรเลย”

(๑๒) “เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะมีสัญญาไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่”

(๕) หมวดโลกุตตระ คือ ภาวะเหนือโลกียธรรม ที่จิตปราศจากกิเลสและทุกข์แล้ว

(๑๓) “โลกุตตรจตุตถฌาน” คือ จิตน้อมถึง “เจโตวิมุตติ” [สุญญตสมาธิ-อนิมิตตสมาธิ-อัปณิหิตสมาธิ]

ในการบำเพ็ญเพียรสมาบัติจนได้รูปาวจรจตุตถฌานนั้น ภาวะจิตที่ฝึกฝนมาเป็นอย่างดี คือ “อุเบกขาจิต” กับ “เอกัคคตาแห่งจิต” นั้น จิตในขณะนั้น สมัยนั้น ย่อมปราศจากนิวรณ์ [นิวรณ์ธรรม-นิวรณ์ูปกิเลส] นั่นคือ ระดับคุณภาพของจิตและชีวิตสะอาดบริสุทธิ์ด้วย “โงทานธรรม” ที่ประกอบด้วยภาวะจิต ที่เรียกว่า “อิจิตตสิกขา” ได้แก่ สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ ดังนี้

“รูปาวจรจตุตถฌาน” (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๓ - หน้าที่ 318-319 FILE 44) ถึงความไม่หวั่นไหว เพราะประกอบด้วย “โงทานธรรม” ทั้ง ๑๖ ประการ [การชำระล้างให้บริสุทธิ์-การทำให้สะอาดไม่มัวหมอง หรือ “โงทาน”] ได้แก่ ความผ่องแผ้ว ธรรมฝ่ายวิเศษ] สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า:

- (๑) จิตที่ไม่ฟูบลง ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน โกสัชชะ (ความเกียจคร้าน)
- (๒) จิตที่ไม่ฟูขึ้น ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อุทัจจจะ (ความฟุ้งซ่าน)
- (๓) จิตที่ไม่ยินดียิ่ง ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน รากะ (ความกำหนัด)
- (๔) จิตที่ไม่ผลัดออก ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน พยาบาท (ความขัดเคืองแค้นใจ)
- (๕) จิตที่ไม่เกี่ยวเกาะ ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ทิฏฐิ (ความเห็นผิด)
- (๖) จิตที่ไม่ผูกพัน ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ฉันทราคะ (ความพอใจคิดใคร่)
- (๗) จิตที่หลุดพ้น ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน กามราคะ (ความติดใจในกามคุณ)
- (๘) จิตที่ไม่พัวพัน ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน กิเลส (ความเศร้าหมอง)
- (๙) จิตที่ไม่มีเขตแดน เป็นต้น ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน เขตแดน (กิเลส)
- (๑๐) จิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน กิเลสต่างๆ
- (๑๑) จิตที่สรัทธากำกับแล้ว ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อสัทธิยะ (ความไม่มีสรัทธา)
- (๑๒) จิตที่วิริยะกำกับแล้ว ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน โกสัชชะ (ความเกียจคร้าน)
- (๑๓) จิตที่สติกำกับแล้ว ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ปมาทะ (ความประมาท)
- (๑๔) จิตที่สมาธิกำกับแล้ว ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อุทัจจจะ (ความฟุ้งซ่าน)
- (๑๕) จิตที่ปัญญากำกับแล้ว ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อวิชชา (ความไม่รู้จริง)
- (๑๖) จิตที่ถึงความสว่างแล้ว ชื่อว่า อานนฺดูชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ความมืดแห่งอวิชชา

ดังนั้น เมื่อจิตปราศจากนิวรณ์ทั้งหลาย สหจรตด้วยความผ่องแผ้ว [โงทาน] ไม่เจือปนหรือกลุ่มรวมด้วย “อวิชชา-อริ-อกุศลธรรมทั้งปวง” จึงเรียกภาวะจิตดั้งเดิมนี้ว่า “จิตประภัสสร” เพราะอรธว่า “หมดจด-สะอาด-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน-ไม่มีมลทิน-ปราศจากอุปกิเลส-อ่อน-ควรแก่งาน-มั่นคง-ไม่หวั่นไหว” โดยเฉพาะ ความคับระงับในความรู้จริงแห่งอวิชชา [อวิชชามีลักษณะ ๒๕ ประการ] อันเป็นมูลเหตุรากเหง้าแห่งทุกข์ คือ “ชาติ-ชรา-พยาธิ-มรณะ” พร้อมด้วย “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” [สังสารทุกข์แห่งภวัจกร] และ สังกิเลสทั้งหลาย ดังนี้

“อวิชชาที่มีลักษณะ ๒๕ ประการ” [องค์แห่งอวิชชา] ได้แก่

- (๑) “อัญญาณ” คือ ความไม่หยั่งรู้ด้วยญาณ [ญาณ–ปริชาหยั่งรู้]
- (๒) “อทัสสนะ” คือ ความไม่เห็นด้วยญาณทัสสนะ [ทัสสนะ–ความเห็น]
- (๓) “อนภิสมัย” คือ ความไม่ตรัสรู้ [ภิสมัย–ความตรัสรู้]
- (๔) “อนนุโพทะ” คือ ความไม่ตรัสรู้ตาม [อนุโพทะ–ความตรัสรู้ตาม]
- (๕) “อสัมโพทะ” คือ ความไม่ตรัสรู้พร้อม [สัมโพทะ–ความตรัสรู้พร้อม]
- (๖) “อปปฎิวะระ” คือ การไม่แทงตลอด [ปฎิวะระ–การแทงตลอด]
- (๗) “อสังคาหณา” คือ ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง [สังคาหณา–ความถือเอาถูกต้อง]
- (๘) “อปริโยคาหณา” คือ ความไม่หยั่งโดยรอบคอบ [ปริโยคาหณา–ความหยั่งโดยรอบคอบ]
- (๙) “อสมเพกขนา” คือ ความไม่พินิจ [สมเพกขนา–ความพินิจ]
- (๑๐) “อปัจจเวกขณา” คือ ความไม่พิจารณา [ปัจจเวกขณา–ความพิจารณาทบทวน]
- (๑๑) “อปปัจจัจจกรรม” คือ ความไม่รู้ในกรรมของตน [กัมมผลสัทธา–กฎแห่งกรรม]
- (๑๒) “ทุมมิชณะ” คือ ความทรมานปัญญา [สัมมาทิฏฐิ–ความเห็นชอบ อธิปัญญา–ปัญญาอันยิ่ง]
- (๑๓) “พาลยะ” คือ ความโง่เขลา [วิสารทะ–ฉลาดชำนาญ ปฏิภาณ–ความคิดทันการ]
- (๑๔) “อสัมปชัญญะ” คือ ความไม่รู้ทั่วพร้อม [สัมปชัญญะ–ความรู้ทั่วพร้อม]
- (๑๕) “โมหะ” คือ ความหลง [ปัญญา–ความรอบรู้–ความรู้ชัด]
- (๑๖) “ปิโมหะ” คือ ความลุ่มหลง [อวิกขปะ–ความไม่ฟุ้งซ่าน เอกัคคตา–จิตตสมาธิ]
- (๑๗) “สัมโมหะ” คือ ความหลงไหล [อสัมโมหสัมปชัญญะ–รู้ชัดว่าไม่หลง]
- (๑๘) “อวิชา” คือ รู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ [วิชา–ความรู้แจ้ง อภิญญา–ความรู้ยิ่งยวด]
- (๑๙) “อวิโชมะ” คือ โขมะคืออวิชาให้จมลงในวิภูฏะ [วิภูฏะ–ความพ้นจากวิภูฏะ = วิภูฏะ]
- (๒๐) “อวิชาโยคะ” คือ โยคะคืออวิชาให้ประกอบไว้ในวิภูฏะ [วิราคะ–ความไม่ติดพันเป็นอิสระ]
- (๒๑) “อวิชานุสสัย” คือ อนุสัยคืออวิชาด้วยอำนาจการละยังไม่ได้ [นิโรธ–ความดับกิเลสและทุกข์]
- (๒๒) “อวิชาปริยฎฐาน” คือ การกุ่มมรมจิตคืออวิชา [อุปสมะ–ความสงบ สมณะ–การสงบระงับจิต]
- (๒๓) “อวิชาลังคิ” คือ กลอนเหล็กหรือลิ่มคืออวิชา [วิสังโยค–ความหมดเครื่องผูกมัด]
- (๒๔) “โทสะ” คือ ความคิดประทุษร้าย [อพยาบาท–ความไม่ขัดเคืองมีเมตตา]
- (๒๕) “โลภะ” คือ ความอยากได้ [อปยะ–ความไม่พอกพูนกิเลส]

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณาคุณสมบัติของจิตตถตามมีวัตถุ ๑๒ ประการ และ ๑๓ ประการ แล้ว จะเห็นได้ว่าพลังอำนาจของจิตมนุษย์ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาอย่างถูกต้องในฝ่ายกุศล โดยมีสมาธิฌานเป็นหลัก นั้นย่อมเกิดฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้จริง และนำมาใช้งานได้หลายประการ โดยเฉพาะการพัฒนาวิวัฒนาการปัญญาในขั้นสูงซึ่งหมายถึง “อภิญญา-ความรู้คมชัด-ความรู้ยิ่งยวด” หรือ “วิชา-ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ” หรือ “ญาณ-ปริชาหยั่งรู้” หรือ “ปัญญา-ความรู้รอบแห่งสัมปชัญญะ” แต่ที่แน่ๆ คือ “ญาณทัสสนะ-ปัญญารู้เห็นด้วยญาณ” ที่สหระคด้วย “ฤทธิ์แห่งอธิจิตตสิกขา” ได้แก่ “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” [อาตาปี-สัมปชาโน-สติมา] ฉะนั้น ผลการบรรลุ “คุณวิเศษแห่งอริยมรรค” ซึ่งเป็นธรรมชั้นบรรลุลผลแห่งการปฏิบัติ [อุตตริมนุสสธรรม = ธรรมขวดยิ่งของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน-วิโมกซ์-สมาบัติ-อภิญญา-มรรค-ผล] นี้ ย่อมเป็นก้าวบาทที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ที่สรุปย่อ คือ การทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ เป็นแก่นแท้แห่งการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระศาสดา [พระสัตตสุตตาสัน-พระธรรมวินัย-พระอนุศาสน์ = “พุทธโอวาท ๓” คือ (๑) ไม่ทำความชั่วทั้งปวง (๒) ทำความดีให้เพียบพร้อม (๓) ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ หรือ “ปธาน ๔” คือ ความเพียรชอบ ที่เป็นสัมมาวายามะแห่งสัมมปธาน ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) “สังวรปธาน” เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น (๒) “ปหานปธาน” เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว (๓) “ภาวนาปธาน” เพียรเจริญทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น (๔) “อนุรักษนาปธาน” เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ให้เสื่อมไปและให้เพิ่มไพบูลย์] ด้วยเหตุนี้ในขณะที่เจริญฌานสมาบัตินั้น จึงต้องสัมปยุตต์ด้วย “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” [อภิญญาเทสิตธรรม] หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค หรือ ธรรมที่เรียกว่า “เอกายนมรรค” หมายถึง ทางอันเอก คือ ข้อปฏิบัติอันประเสริฐที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจด หมดความทุกข์ และบรรลุนิพพาน ได้แก่ สติปัญฐาน ๔-สัมมปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘ นั่นคือ จิตต้อง “วิตก” คือ ความตรึก [ปรารมภ์ = เริ่ม-ปรารภ-เริ่มแรก-วิตก-รำพึง-ครุ่นคิด] และ “วิจารณ์” คือ ความตรอง [การตามพื้นอารมณ์-การพิจารณาอารมณ์ = วิจารณ์ คือ พิจารณา-ไตร่ตรอง-สอบสวน-ตรวจตรา-คิดการ-กะการ-จัดเตรียม-จัดแจง-ดูแล-จัดดำเนินการ] อันเป็นขั้นตอนของการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นการเจริญรูปฌาน อันประกอบด้วย ๑๒ ชั้น ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในตน ที่จะพัฒนาจิตใจไปสู่โลกุตตรธรรมได้ไม่ยากนัก ดังนี้

องค์ประกอบในการเจริญภาวนากรรมฐาน

- (๑) “**อารมณ์**” คือ สิ่งที่เห็น–สิ่งที่ได้ยิน–สิ่งที่ได้กลิ่น–สิ่งที่รู้รส–สิ่งที่ต้องกาย–สิ่งที่รู้เรื่องในใจ
- (๒) “**วิตก**” คือ ความตรึกอารมณ์–ความครุ่นคิดแรกเริ่ม
- (๓) “**วิจารณ์**” คือ ความตรองอารมณ์–การตามพื้นอารมณ์
- (๔) “**สัญญาเจตนา**” คือ ความคิดอ่านอารมณ์
- (๕) “**สัญญา**” คือ ความหมายรู้อารมณ์
- (๖) “**วิญญาณ**” คือ ความรู้แจ้งอารมณ์
- (๗) “**ปราโมทย์**” คือ ความชื่นบานใจ–ความร่าเริงสดใส
- (๘) “**ปีติ**” คือ ความอímใจปลื้มใจเอิบอาบไปทั่วสรรพางค์–ความอímใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว
- (๙) “**ปัสสัทธิ**” คือ ความสงบเย็นกายใจ–ความผ่อนคลายรื่นสบาย
- (๑๐) “**สุข**” คือ ความรื่นใจไร้ความข้องขัด ความสงบเย็นกายใจ–ความสุขนាំชื่นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๑๑) “**อุเบกขา**” คือ ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท
- (๑๒) “**เอกัคคตาแห่งสมาธิ**” คือ จิตมีอารมณ์พื้นเป็นเอกภาพหนึ่งเดียว

สูตรสมาธิมีวัตถุ ๔ ประการ = “มีแล้วไม่มี ให้เฉยๆ ให้รวมเป็นหนึ่ง”

อาการของจิตในกระแสวิถีแห่งขณะ [วิญญาณปวัตตืออาการ]			
อุปาทกขณะ–ฐิติขณะ	ภังคขณะ	จิตดั้งเดิม	ความนึกคิด
วิถีจิต		ภวังคจิต	ตกภวังค์
การเจริญภาวนาสมาบัติ			
ให้มี	แล้วไม่มีให้มี	ให้เฉยๆ	ให้รวมเป็นหนึ่ง
บวก–เกดกิเลส = +0	ลบ–ดับกิเลส = -0	ไม่มีบวกและลบ = ±0	วิสุทธิ–ความว่างเปล่า = 0
วิตก–วิจารณ์–ปีติ–สุข		อุเบกขา	เอกัคคตา
อทุกขมสุขเวทนา [ดับอวิชา]		ตัดรณัฒตตตา	สมาธิแห่งวิเวก
สังกิเลส		โวทาน	จิตประภัสสร

“**สังกิลต**” หมายถึง ความเศร้าหมอง–ความสกปรก–สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง ธรรมที่อยู่ใน “**หानภาค**” คือ ในฝ่ายข้างเสื่อม ได้แก่ ธรรมจำพวกที่ทำให้ตกต่ำเสื่อมทราม เช่น โยนิโสมนสิการ–อคติ–ตัณหา–มานะ–ทิฏฐิ–อวิชชา

“**โวทาน**” หมายถึง ความบริสุทธิ์–ความผ่องแผ้ว–การชำระล้าง–การทำให้สะอาด ธรรมที่อยู่ใน “**วิเสสภาค**” คือ ในฝ่ายข้างวิเศษ ได้แก่ ธรรมจำพวกที่ทำให้เจริญงอกงามดียิ่งขึ้นไปจนปลอดพ้นจากประคาสิ่งมัวหมองบริสุทธิ์บริบูรณ์ เช่น โยนิโสมนสิการ–กุศลมูล–สมณะ–และ–วิปัสสนา ตลอดถึง–นิพพาน

ให้พิจารณาไตร่ตรองถึงประเด็นเกี่ยวกับ กิจของวิญญาน หรือหน้าที่ของจิต เพื่อให้เข้าใจชัดเจนในการฝึกอบรมจิตในการเจริญสมาบัติ อย่างถูกต้อง ว่าจิตมนุษย์ปกตินั้นมีเกิดดับสลับกันไป หรือหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปใน “**สังสารทุกข์แห่งภวัจกร**” ที่ไม่สิ้นสุด ย่อมเป็นไปตาม “**กฎแห่งกรรม**” และ “**กัมมัตสกตา**” [กฎสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน] ในการเจริญสมาบัตินั้น จึงเป็นการดับกระบวนการความครุ่นคิดใน “**กิจ ๑๔–วิญญานกิจ ๑๔**” ลงให้ได้ ให้เหลือเพียง ๑ อาการ นั่นคือ “**ภวังคะ**” ที่เรียกว่า “**จิตประภัสสร**” อันหมายถึง “**จตุตถฌาน**” [อุเบกขา–เอกัคคตา] การดับไฟที่สูมอยู่ในทรวงอกของตน จึงไม่ใช่เรื่องง่าย ที่รู้ได้เร็วทันใจ เพราะธรรมชาติที่คุ้นเคยของมนุษย์อยู่กับสิ่งสกปรกมาตั้งแต่ตั้งใจมาเกิดแล้ว แต่เลือกเกิดไม่ได้ แต่ก็สามารถเลือกทำกุศลกรรมได้ อันเป็นการแสวงหารสิ่งทีประเสริฐ ถึงจะมาจากแดนสกปรก ก็ไม่ให้ใจมันสกปรกมีปฏิภูมไปด้วย ก็ย่อมทำได้ เพราะมนุษย์มีสมมที่ที่สามารถถล่นกรองอะไรดีอะไรชั่ว เป็นประโยชน์หรือไร้ประโยชน์ ไม่มีแก่นสารอะไรที่จะไปยึดมั่นถือมั่นไว้ แม้แต่ตัวตนของตน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งปรุงแต่งขึ้นมา ที่มีกระบวนการซับซ้อน จนมนุษย์เองก็เชื่อว่า “**มันมีตัวตนแท้จริง**” ยอมบ้ำคั่งอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ทั้งของตัวเอง และลูกตามไปถึงการยึดครองถือมั่นในตัวผู้อื่น คือ หลอกตัวเองเสร็จไม่พอ ไปหาอุปกรรมเสริมเข้ามาเกี่ยวพ่วงหอยตามอีก จะได้ “**หน้าใจ**” แก่พอประคุณแม่ประคุณท่าน คือ มากพอกับความต้องการตามใจที่นึก สดแก่ใจ สมใจอยาก สมใจนึก แต่ถ้า “**หน้าเลียบ**” คือ ชื่อผลกาน้ำชนิดหนึ่งที่ต้องเค็มผู้ดีหรือโจรเลือกเป็นอาหารตามร้านขายต้มกลางคืน ก็ลองสะกิดคนโกสั่ว แล้วถามว่า “**หน้าแล้วยัง!**” แล้วสังเกตอาการเอาเอง ก็ให้ถึงพร้อมลูกวังกี่แล้วกัน เป็นการสำรวมระวังอินทรีย์ของตนเอง เหมือนเพลงหมอลำร้อง “**เอาให้พอ ฉันจะรออยู่ตรงนี้**” [ทั้งที่รู้ดี เธอเจ้าชู้มีคนอื่น] ตามความเป็นจริง เป็น “**การรอขุมนรก**” [พวกนรกวิวากับพวกอสุรกาย] ชัดๆ อย่างไม่เกรงใจผู้มีบุญที่อยู่ใกล้ แทนที่จะจำคำสอนของพระศาสดาที่ว่า “**ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์ [ไร้สุขเกิดกรรม]**” ก็เอาละ! ให้พิจารณาเรื่องอาการของจิต ดังนี้

“กิจ ๑๔–วิญญาณกิจ ๑๔” หมายถึง กิจของวิญญาณ **หน้าที่**ของจิต ที่เรียกว่า “**วิญญาณปวัตติ–วิญญาณปวัตติ**
อาการ” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ทำให้รู้แจ้งในการทำงานของจิตใน ๑ ขณะจิต [วิถีจิต = **มโนทวารวิถี** คือ การ
ดำเนินอารมณ์ใหม่ทางทวารนั้นๆ ในทวารทั้ง ๕ เรียกว่า “**มโนทวาราวชชนะ**” หรือ “**ชวันจิต**” คือ จิตซึ่งทำ
หน้าที่รับอารมณ์ในวิถี หรือ การทำหน้าที่ของจิตในการรับอารมณ์นั้น] ได้แก่

- (๑) “**ปฏิสนธิ**” คือ หน้าที่สืบต่อภพใหม่ ได้แก่ จิต ๑๕ คือ อุเบกขาสันตிரณะ ๒ มหาวิบาก ๘ รูปวิบาก
๕ อรูปวิบาก ๔
- (๒) “**ภวังคะ**” คือ หน้าที่เป็นองค์ของภพ ได้แก่ จิต ๑๕ อย่างเดียวกับปฏิสนธิ
- (๓) “**อวชชนะ**” คือ หน้าที่ดำเนินอารมณ์ใหม่ ได้แก่ จิต ๒ คือ ปัญจทวาราวชชนะ–มโนทวาราวชชนะ
- (๔) “**ทัตสนะ**” คือ หน้าที่เห็นรูป ได้แก่ จักขุวิญญาณ ๒
- (๕) “**สวณะ**” คือ หน้าที่ได้ยินเสียง ได้แก่ โสตวิญญาณ ๒
- (๖) “**ขายนะ**” คือ หน้าที่รู้กลิ่น ได้แก่ ฆานวิญญาณ ๒
- (๗) “**สายนะ**” คือ หน้าที่ลิ้มรส ได้แก่ ชิวหาวิญญาณ ๒
- (๘) “**มุสนะ**” คือ หน้าที่ถูกต้องโผฏฐัพพะ ได้แก่ กายวิญญาณ ๒
- (๙) “**สัมปฏิจชนะ**” คือ หน้าที่รับอารมณ์ ได้แก่ สัมปฏิจชนะ ๒
- (๑๐) “**สันตிரณะ**” คือ หน้าที่พิจารณาอารมณ์ ได้แก่ สันตிரณะ ๓
- (๑๑) “**โฆฏฐัพพะ–โฆฏฐูปนะ**” คือ หน้าที่ตัดสินอารมณ์ ได้แก่ มโนทวาราวชชนะ ๑
- (๑๒) “**ชวันะ**” คือ หน้าที่เล่นเสพอารมณ์ อันเป็นช่วงที่ทำการได้แก่ จิต ๕๕ คือ กุศลจิต ๒๑ อกุศล
จิต ๑๒ กิริยาจิต ๑๘ คือ เว้นอวชชนะทั้งสอง โลกุตตรผลจิต ๔
- (๑๓) “**ตทาลัมพนะ**” คือ หน้าที่รับอารมณ์ต่อจากชวันะก่อนตกภวังค์ ได้แก่ จิต ๑๑ คือ มหาวิบาก ๘
สันตிரณะ ๓
- (๑๔) “**จติ**” คือ หน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน ได้แก่ จิต ๑๕ อย่างเดียวกับในปฏิสนธิ

อนึ่ง เพื่อให้เข้าใจกระบวนการทำงานของจิตระหว่าง “นามกาย” [เจตสิก-จิต = เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ] กับ “รูปกาย” [รูป] ในส่วนที่เป็นรูปธรรมนั้น เรียกว่า “กลาป” [กะ-หลาป] ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“กลาป” [กะ-หลาป = Subtle Atomic Particle] หมายถึง *หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด* หน่วยรวมเล็กที่สุด ซึ่งมีองค์ประกอบที่จำเพาะแน่นอนมารวมกันขึ้น อันเป็นส่วนย่อยของรูปธรรมประเภทนั้นๆ โดยที่องค์ประกอบทั้งหมดมีลักษณะอาการแห่งสังขตธรรมในรายละเอียดแห่งขณะ สมัย และกาลอัตรา ดังนี้

- (๑) “สหวัตถุ” คือ มีความเป็นไปร่วมกัน
- (๒) “เอกุปปาตะ” คือ ทั้งเกิดขึ้นด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว
- (๓) “เอกนิโรธะ” คือ ทั้งดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว
- (๔) “เอกนิสสยะ” คือ มีมหาภูตรูปเป็นที่อาศัยร่วมกันเป็นอันเดียว
- (๕) “ฐิติ” คือ ความตั้งมั่นดำรงอยู่
- (๖) “ภังคะ” คือ มีความเสื่อมไป
- (๗) “นิโรธะ” คือ มีความดับไป

อนึ่ง ให้พิจารณาเปรียบเทียบ [Comparison] หรือ พิจารณาเทียบเคียง [Analogy] กับ “อุปาทายรูป ๒๔” (ข้อ ๑๖-ข้อ ๒๔) คือ *รูปอาศัย-รูปสืบเนื่อง* ไม่รวม “วิญญาณธาตุ” ดังนี้

ญ. “**วิญญูตรีรูป ๒**” หมายถึง *รูปคือการเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย*

- (๑) “กายวิญญูติ” คือ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกาย [ธาตุลม (วิญญาณธาตุ)]
- (๒) “วจีวิญญูติ” คือ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา [ธาตุลม (วิญญาณธาตุ)]

ญ. “**วิการรูป ๕**” หมายถึง *รูปคืออาการที่คัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้* รวม “วิญญูตรีรูป ๒”

- (๑) “รูปัสสะ-ลหุตา” คือ ความเบา [ธาตุน้ำ]
- (๔) “รูปัสสะ-มฺหุตา” คือ ความอ่อนสลวย [ธาตุน้ำ]
- (๕) “รูปัสสะ-กัมมัญญูตา” คือ ความควรแก่การงาน ใช้การได้ [ธาตุไฟ]

ญ. “**ลักษณะรูป ๔**” หมายถึง *รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด*

- (๖) “รูปัสสะ-อุปฺจยะ” คือ ความก่อตัวหรือเติบโตขึ้น [ธาตุดิน-ธาตุอากาศ (ช่องว่าง)]
- (๗) “รูปัสสะ-สันตติ” คือ ความสืบต่อ [ธาตุดิน-ธาตุอากาศ]
- (๘) “รูปัสสะ-ขรตา” คือ ความทรุดโทรม [ธาตุดิน-ธาตุอากาศ]
- (๙) “รูปัสสะ-อนิจฺจตา” คือ ความปรวนแปรแตกสลาย [ธาตุดิน-ธาตุอากาศ]

เพื่อให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ให้พิจารณาภาวะแห่งชั้นทั้งหลายในเชิงทฤษฎี ดังนี้

“ชั้นทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นปัจจุบัน เป็นชั้นที่มีความเชื่อมโยงไปเป็นธรรมดา ย่อมตั้งอยู่ในจิตขณะแห่งชั้นปัจจุบันนั้น” (นิพพุตตายเวว ตัญญุนฺติ: พระสูตรต้นตปีฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส เล่ม ๕ ภาค ๑ - หน้าที่ 338 -339 FILE 65)

อย่างไรก็ตาม ตามนิยามในหลักทางพระอภิธรรม ด้วยอรรถว่า:

“หน่วยรวมรูปธรรมเล็กที่สุด ที่เป็นหน่วยย่อยพื้นฐานของรูปธรรมทั้งปวง ได้แก่ ‘สุทฐัญญุกกลาป’ [หน่วยรวมหมวด ๘ ส่วน] คือ กลาปซึ่งประกอบด้วย ‘อวินิปโกรูป ๘’ [รูปธรรมแปดอย่างที่มียู่ด้วยกันเป็นประจำเสมอไป ไม่สามารถแยกพราออกจากกันได้] อันได้แก่ ปฐวี-อาโป-เตโช-วาโย-วัณณะ-คันธะ-รสะ-โอชา”

แต่ถ้าพิจารณาการรู้แจ้งใน “อารมณ์ ๖” ด้วยวิญญาณกิจแล้ว ก็สามารถลำดับใหม่ได้ ดังนี้ (๑) ปฐวีธาตุ (๒) อาโปธาตุ (๓) เตโชธาตุ (๔) วาโยธาตุ [สวณะ] (๕) วัณณะ [ทัสสนะ] (๖) คันธะ [ขายณะ] (๗) รสะ [สายณะ] (๘) โอชา [มุสณะ] = สหชาตรูป [หน่วยรวมแห่งรูปธรรมที่จิตไตร่ตรองพิจารณาได้ หรือ “ความครุ่นคิด-ความนึกคิด-มโนภาพ” ของ “จิตวิญญาณ-มโนวิญญาณ”]

จบ นิยามแห่งกลาป -----

อย่างไรก็ตาม ธรรมทั้งหลายย่อมจัดเป็นหมวดหมู่ใน “ธรรมชั้น ๕” ดังนี้

“ธรรมชั้น ๕” หมายถึง ประมวลธรรมทั้งปวงเข้าเป็นหัวข้อใหญ่ ได้แก่

- (๑) “ศีลชั้น” คือ กองศีล หมวดศีล ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น อปจายนมัย-เวยยาวัจจมัย-ปาติโมกขสังวร-กายสุจริต-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ เป็นต้น
- (๒) “สมาธิชั้น” คือ กองสมาธิ หมวดสมาธิ ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ฉันทะ-วิริยะ-จิตตะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ เป็นต้น
- (๓) “ปัญญาชั้น” คือ กองปัญญา หมวดปัญญา ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ชัมมวิจยะ-วิมังสา-ปฏิบัติสัมภิตา-สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ เป็นต้น
- (๔) “วิมุตติชั้น” คือ กองวิมุตติ หมวดวิมุตติ ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ปหาน-วิราคะ-วิโมกข์-วิสุทธิ-สันติ-นิโรธ-นิพพาน เป็นต้น
- (๕) “วิมุตติญาณทัสสนชั้น” คือ กองวิมุตติญาณทัสสนะ หมวดธรรมเกี่ยวกับการรู้การเห็นในวิมุตติ ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ผลญาณ-ปัจจเวกขณญาณ เป็นต้น

ฉะนั้น ในความหมายของคำว่า “**ธรรมทั้งปวง**” จึงหมายถึง “**ธรรม ๑๐**” ดังต่อไปนี้ (๑) ชั้น ๕ (๒) อายุตนะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ [อาจรวมหมวด “**อินทรีย์ ๒๒**” ด้วยก็ได้] (๔) กุศลธรรม (๕) อกุศลธรรม (๖) อภัยกตธรรม (๗) กามาวจรธรรม-**กามาวจรภูมิ** (๘) รูปาวจรธรรม-**รูปาวจรภูมิ** (๙) อรูปาวจรธรรม-**อรูปาวจรภูมิ** (๑๐) โลกุตตรธรรม-**โลกุตตรภูมิ** อีกนัยหนึ่ง ในบรรดาธรรมทั้งหลายเหล่านี้ จะถูกจิตของมนุษย์ประมวลเป็น “**มโนภาพ-สภาวะธรรม-มโนวิญญาณ** [จิตตามสภาพปรุงแต่งด้วยเจตนาที่ขับเคลื่อนด้วยกิเลสตัณหา ทิฏฐิมานะ เป็นต้น พร้อมด้วย สังกิเลส เป็นธรรมดา]” ในการพิจารณาธรรมหรืออารมณ์แห่งกรรมฐานในการเจริญภาวนากรรมฐานนั้น ให้พิจารณาที่ “**ตัวจิตของตน-วิญญาณของตน-ใจของตน**” ไม่ใช่ตัววัตถุหรือนามธรรมภายนอกตัวของตน ยึดตัวคน [นามรูป-ร่างกายจิตใจ] ของตนเป็นแหล่งข้อมูลการเรียนรู้ ที่เรียกว่า “**มนสิการกรรมฐาน**” [นั่นคือ (๑) **รู้อยู่ที่ใจ** (๒) **ดูอยู่ที่ใจ** (๓) **เห็นอยู่ที่ใจ** (๔) **ฟังอยู่ที่ใจ** (๕) **กำหนดอยู่ที่ใจ** (๖) **ให้เห็นความแจ้ง ความสว่าง ความสงบ ขึ้นในใจ**: พุทธวิปัสสนาคติ โดย “**หลวงปู่ทา จารุธรรม**” ณ วัดถ้ำซบมิด อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา, ๒๔๕๒-๒๕๕๐. **ก็ขอเรียนเชิญท่านทั้งหลายให้เจริญกรรมฐานให้หนว่**] ไม่ใช่การเรียนเอาใบปริญญาแบบพวกมนุษย์ทำกันเป็นปกติ ข้อประพฤติกปฏิบัติดังกล่าวนี้ ถือเป็น “**ศีลเลขธรรม-ศีลเลขปฏิบัติ**” [ไวทาน] อันเป็นธรรมเครื่องขัดเกลา “**ธุ-ลี-ขัด-ฟอก-เกลา-ขุด-ไถ-ถาก-ถาง**” เอากิเลสหนาและบางทิ้ง [อกุศลมูล ๓: **ราคะ-โทสะ-โมหะ** และสหระคด้วย **สังกิเลสทั้งหลาย** หรือ **ปัญจะ ๓: ตัณหา-ทิฏฐิ-มานะ**] หลายออกไปจากร่างกาย [กายกรรม-วจีกรรม] และจิตใจ [มโนกรรม] ของตนเอง ไม่ต้องมีเมตตากรุณาไปเพื่อผู้อื่น ทำงานของตนให้เสร็จ ให้บรรลุ จุดมุ่งหมาย ผสานข้อธรรมย่อย ให้เหมาะสมกับข้อธรรมใหญ่ อย่างถูกต้อง โดยชอบ ที่เรียกว่า “**ธัมมานุธรรมปฏิบัติ-ธัมมานุธรรมปฏิบัติ**” นั่นเอง ถ้าอ่านแล้วเหนื่อยใจ ฟังแล้วเหนื่อยกาย ก็พักหาอะไรกินให้ชื่นใจ แล้วมาเจริญธรรมต่อ อย่าหนีธรรม ถ้าหนีทหารยามสงคราม ประหารชีวิตยิงแต่เป้าอย่างเดียว แต่หนีธรรม “**ก็... ท่านทั้งหลาย ก็... ขอนิมิตต์อัญเชิญได้เลย!**” คือ “**หนีไปลงนรกอบายภูมิดีๆ นี่เอง**” ก็อย่างสวัสดิ ไม่น่าใช่ “**ปรนนิมิตต์สวัสดิ**” [สวรรค์ชั้น ๖] หรือออกอย่างเข้าใจผิด

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงลำดับขั้นในการเจริญภาวนาให้ดีขึ้น ระบุว่าสมถะกับวิปัสสนา จึงควรพิจารณาได้ตรง ลำดับขั้นการมนสิการกรรมฐานในวิปัสสนาภูมิ ได้แก่ **อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-วิปัสสนาญาณ ๑๐-และ-ญาณ ๑๖** ตามลำดับ โดยพิจารณา [สัมมสนะ] อารมณ์แห่งกรรมฐานที่เกิดดับบ่อยๆ อย่างสืบเนื่อง อยู่เนื่องเป็นนิรันดร์ อย่าได้ละเว้นเด็ดขาด [สัมมปธาน ๔] ในขณะที่จิตเป็นเอกัคคตาแห่งจิตตสมาธิในรูปฌานทั้ง ๔ ไม่ว่าจะท่านจะอยู่ในขั้นใดก็ตาม แต่ความถูกต้องชัดเจนแห่งปัญญาที่จะทำให้รู้เห็นธรรมหรือสภาวะธรรมแตกต่างกันไป โดยแยกญาณที่เป็น “**ตรุณวิปัสสนา**” ได้แก่ นามรูปปริจเฉทญาณ ปัจจัยปริคคญาณ สัมมสนญาณ อุทัพพญาณ ส่วน “**พลวิปัสสนา**” [ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ: **ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน**] คือ การประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่ “**อุทัพพยานุปัสสนาญาณ**” ที่พ้นจากอุปกิเลสดำเนินเข้าสู่วิถีทางแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึง “**สัจจานุโลมิกญาณ-อนุโลมญาณ**” อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อาการของจิตในกระแสวิถีแห่งขณะ [วิญญาณปวัตติอาการ]			
อุปาทานะ-ฐิติขณะ	ภังคขณะ	จิตดั้งเดิม	ความนึกคิด
วิถีจิต		ภวังคจิต	ตกภวังค์
(๑) การเจริญญาณสมาบัติ			
ให้มี	แล้วไม่ให้มี	ให้เฉยๆ	ให้รวมเป็นหนึ่ง
บวก-เกิดกิเลส = +0	ลบ-ดับกิเลส = -0	ไม่มีบวกและลบ = ±0	วิสุทธิ-ความว่างเปล่า = 0
วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข		อุเบกขา	เอกัคคตา
อทุกขมสุขเวทนา [ดับอวิชชา]		ตัตตรมัมชัตตตตา	สมาธิแห่งวิเวก
สังกิเลส		โง่ทวน	จิตประภัสสร
(๒) การเจริญวิปัสสนากายา			
อนุปัสสนา ๗	มหาวิปัสสนา ๑๘	วิปัสสนาญาณ ๑๐	ญาณ ๑๖-โสภาพญาณ
๑. อนิจจานุปัสสนา ๒. ทุกขานุปัสสนา ๓. อนัตตานุปัสสนา ๔. นิพพิทานุปัสสนา ๕. วิราคานุปัสสนา ๖. นิโรธานุปัสสนา ๗. ปฏิณิสตคคานุปัสสนา	๑. อนิจจานุปัสสนา ๒. ทุกขานุปัสสนา ๓. อนัตตานุปัสสนา ๔. นิพพิทานุปัสสนา ๕. วิราคานุปัสสนา ๖. นิโรธานุปัสสนา ๗. ปฏิณิสตคคานุปัสสนา ๘. ขยานุปัสสนา ๙. วยานุปัสสนา ๑๐. วิปริณามานุปัสสนา ๑๑. อนิมิตตานุปัสสนา ๑๒. อัปป์นิหิตานุปัสสนา ๑๓. สุตญญตานุปัสสนา ๑๔. อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา ๑๕. ขถาภูตญาณทัสนะ ๑๖. อาทีนวานุปัสสนา ๑๗. ปฏิสังขานุปัสสนา ๑๘. วิวัฏฏณานุปัสสนา	๑. สัมมสนญาณ ๒. อุทยัพพญาณ ๓. ภังคญาณ ๔. ภยญาณ ๕. อาทีนวญาณ ๖. นิพพิทาญาณ ๗. มุญฺจิตุกัมมชตาญาณ ๘. ปฏิสังขญาณ ๙. สังขารุเปกขาญาณ ๑๐. อนุโลมญาณ	๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ๒. ปัจจัยปริคคหญาณ ๓. สัมมสนญาณ ๔. อุทยัพพญาณ ๕. ภังคญาณ ๖. ภยญาณ ๗. อาทีนวญาณ ๘. นิพพิทาญาณ ๙. มุญฺจิตุกัมมชตาญาณ ๑๐. ปฏิสังขญาณ ๑๑. สังขารุเปกขาญาณ ๑๒. อนุโลมญาณ ๑๓. โคตรกฺขญาณ ๑๔. มัคคญาณ ๑๕. ผลญาณ ๑๖. ปัจจเวกขณญาณ
พุทธปัญญาญาณ ๗๓			

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมมีความเชี่ยวชาญ ความรู้รอบฉลาด ในการเจริญทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดีแล้วนั้น “การบริหารจัดการความรู้” [KM: Knowledge Management] ย่อมมีบทบาทเชิงหน้าที่ในการวางแผน การควบคุม การจัดการ การดูแล การอำนวยความสะดวก การปรับปรุง เกี่ยวกับปริมาณจำนวน “หน่วยความคิด” [Concepts: *สังกัปปะ-ความคิดรวบยอด-คำศัพท์*] นั่นคือ “คลังสมองในหน่วยความจำ” [Lexicon] ถ้าบุคคลนั้นตกอยู่ในภาวะที่ “การบริหารจัดการความรู้” ไม่เสถียร ไม่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ คือ จิตไม่ตั้งมั่นแน่นย่ำสนิท ไม่มีสติสัมปชัญญะ ไม่มีความมุ่งมั่นศรัทธาและฉันทะที่แรงกล้า ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความหวั่นไหวแห่งจิต ความสัตสายแห่งจิต ย่อมเกิดขึ้นนำไปสู่ความสับสนพันเพื่อนในระบบความคิดและศักยภาพทางสมอง “หน่วยความจำล้มสลาย” ถึงขั้นเป็นบ้าเสียสติ โดยวิปริตวิปลาส มีความคลาดเคลื่อนเกิดขึ้นกระจายอย่างสมบูรณ์ทั่วทั้งระบบ [ท่านคงเป็นบ้าไปแล้ว] ยิ่งคิดพิจารณาไตร่ตรองเท่าไร ก็ยิ่งคิดไม่ออก เรียกว่า “โครงสร้างระบบขัดข้อง” [สภาวะไฟลัดวงจร-น้ำมันท่วมเครื่อง-แค้นคำข้าวติดคอ (แค้นคอ) -เลี้ยงไม่ดูกำลังแขก แขกแตกไม่ดูกำลังตัวเอง = ตายดับสนิทเพราะกิเลส] ฉะนั้น การเข้าถึงองค์ความรู้ที่เป็น “**สังขธรรม-ปรมัตถะ-ปรมัตถ์-ปรมัตถส์ัจจะ**” [Absolute Truths] จึงเป็นเป้าหมายหลักสำคัญในการปฏิบัติธรรม คือ “การเจริญภาวนากรรมฐาน” แล้วครุ่นคิดอย่างไรกับ “**ปรากฏการณ์-อรรถมรรคความรู้ลึก-ความนึกคิด**” ที่ผ่านเข้ามาในจิตใจของตนเอง ที่เรียกรวมๆ ว่า “**ธรรม-สภาวธรรม**” ให้พิจารณารายละเอียดต่อไปนี้

“**ธรรม**” หมายรวมถึง “**สภาวธรรม-ปรมัตถะ-ปรมัตถ์-ปรมัตถส์ัจจะ**” [Absolute Truths] อันเป็นความหมายสูงสุด โดยนัยแห่ง “**อรรถบัญญัติ**” [Terms] ซึ่งความหมายทั้งหมดนี้ จะประมวลรวมลงที่ คำว่า “**จันท์ ๕**” ที่เป็นทั้ง “**สังขตธรรม**” และ “**อสังขตธรรม**” [นิพพาน] ได้แก่

- (๑) **สภาพตามจริง** [States] - *ธรรมคา-ธรรมชาติ-สภาวธรรม-สังขธรรม-ความจริง*
- (๒) **เหตุปัจจัย** [Conditions] - *ต้นเหตุ-ปัจจัย-องค์ประกอบ*
- (๓) **สรรพสิ่ง** [Realities] - *ปรากฏการณ์-ธรรมารมณ์-สิ่งที่ใจคิด-ความนึกคิด*
- (๔) **คุณธรรม** [Virtues] - *ความดี-ความถูกต้อง-ความประพฤติชอบ*
- (๕) **ความรู้** [Knowledge] - *เทคโนโลยี-หลักการ-ทฤษฎี-กฎ-ระเบียบ-แบบแผน-ธรรมเนียม*
- (๖) **ค่านิยม** [Values] - *ความถูกต้อง-ความยุติธรรม-คุณธรรม-จริยธรรม-ปรัชญา-วิถีชีวิต-หน้าที่*
- (๗) **พระธรรม** [Doctrines] - *พระสัทธสาสน์-พระอนุสาสน์-คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น*

แต่อย่างไรก็ตาม ข้อที่เป็นประเด็นให้หน้าใจ ด้วยให้ดับความกระหายอยากหรืออยากเห็น [ศรัทธาและฉันทะ-
อธิโมกข์: อันนำไปสู่ความปีติปราโมทย์โดยเลื่อมใสด้วยใจที่ผุดผ่อง = ความอยากฝ่ายกุศล-กุศลสัมมาบุญโยค:
การหมั่นประกอบกุศลธรรม] คือ ความสามารถในการจำแนกแจกธรรมทั้งปวงให้เป็นหมวดหมู่ได้ ที่เรียกว่า
“การพิจารณาถวายเป็น” [การหาข้อสรุปที่มีลักษณะร่วมโดย **ลักษณะสากล** หรือ **สามัญลักษณะโดยไตรลักษณ์**:
Universality and Common Characteristics] อนึ่ง ธรรมทั้งหลายจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

“**ธรรม ๓**” หมายถึง “**สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์**” [ให้มองโลกเป็นแบบนี้ทุกขณะ] ได้แก่

- (๑) “**กุศลธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด คีตงาม เอื้อแก่สุขภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ
ได้แก่ “**กุศลมูล ๓**” ก็คือ “**นามขันธ์ ๕**” ที่สัมปยุตต์ด้วยกุศลมูลนั้นก็คือ “**กายกรรม-วจีกรรม-
มโนกรรม**” ที่มีกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน ก็คือ กล่าวสั้นว่า “**กุศลในภูมิ ๕**” [กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-
อรุปาจารภูมิ-โลกุตตรภูมิ]
- (๒) “**อกุศลธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นอกุศล สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล ได้แก่ “**อกุศลมูล ๓**” และกิเลส
อันมีฐานเดียวกับ “**อกุศลมูล**” นั้น ก็คือ “**นามขันธ์ ๕**” ที่สัมปยุตต์ด้วยอกุศลมูลนั้น ก็คือ “**กายกรรม-
วจีกรรม-มโนกรรม**” ที่มีอกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน ก็คือ กล่าวสั้นว่า “**อกุศลจิตอุปบาท ๑๒**” [โลภมูล
จิต ๘-โทสมูลจิต ๒-โมหมูลจิต ๒] คือ ความคิดชั่ว จิตอกุศลเกิดขึ้น
- (๓) “**อภัยกตธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นอภัยกต สภาวะที่เป็นกลางๆ ซึ่งขาดลงมิได้ว่าเป็นกุศลหรือ
อกุศล ได้แก่ “**นามขันธ์ ๕**” ที่เป็นวิบากแห่งกุศลและอกุศล เป็นกามาวจรก็ตาม รูปาวจรก็ตาม อรุ
ปาจารก็ตาม โลกุตตระก็ตาม อย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่เป็นกิริยา มิใช่กุศล มิใช่อกุศล มิใช่วิบาก
แห่งกรรม อย่างหนึ่ง รูปทั้งปวง อย่างหนึ่ง “**อสังขตธาตุ**” คือ “**นิพพาน-วิภูชะ-ขันธวินิมุต**” อย่าง
หนึ่ง กล่าวสั้น คือ (๑) “**วิบากในภูมิ ๕**” [กามาวจรภูมิ- รูปาวจรภูมิ-อรุปาจารภูมิ-โลกุตตรภูมิ]
รวมทั้ง (๒) “**กิริยาอภัยกตในภูมิ ๓**” (๓) “**รูป ๒๘**” และ (๔) **นิพพาน ๒**

“**อภิสังขาร ๓**” หมายถึง **สภาพที่ปรุงแต่ง ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ เจตนาที่**
เป็นตัวการในการทำกรรม [กฎแห่งกรรม] นั่นคือ “**บุญ-บาป-ฉาน**” ได้แก่

- (๑) “**บุญญาภิสังขาร**” คือ อภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็น
กามาวจรและรูปาวจร
- (๒) “**อบุญญาภิสังขาร**” คือ อภิสังขารที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว
ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย
- (๓) “**อานัญญาภิสังขาร**” คือ อภิสังขารที่เป็นอานัญญา สภาพที่ปรุงแต่งภพ อันมั่นคงไม่หวั่นไหว
ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็น “**อรุปาจาร ๕**” หมายถึงเอภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วย “**สมาธิแห่งจตุตถ
ฉาน-จตุตถฉานจิต-จิตประภัสสร**” นั่นคือ จิตที่ปราศจากนิวรณ์ กล่าวโดยสรุป คือ พัฒนาจิตใจ
จนถึง “**ฉานสมาบัติ ๘**” ทั้ง “**รูปฉาน ๕**” และ “**อรุปาฉาน ๕**”

นอกจากนี้ ให้พิจารณาการเกิดและการดับของสภาวะธรรมที่สามารถอธิบายความจริงนี้ได้ ด้วยความรู้ใน “ปัจจัยการ-ปฏิจสมุปบาท ๑๒” คือ “**ขันธ์มัญญิติน्याม**” นั่นเอง ดังนี้

“**ปัจจัย ๒๔**” หมายถึง ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง เป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุ หรือเป็นเงื่อนไข ให้สิ่งอื่น หรือสภาวะธรรมอย่างอื่น เกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง และยอมเห็นผลแห่งอภิสถวิบากที่ตามมา คือ “**โสกะ-ปริเทวะ-ทูกซ์-โทมนัส-อุปายาส**” [สังกิเลสทั้งหลาย] เช่นกัน ได้แก่

- (๑) “**เหตุปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นเหตุ
- (๒) “**อาร์มมณปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นอารมณ์
- (๓) “**อธิปัตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าของใหญ่
- (๔) “**อนันตรปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องไม่มีช่องระหว่าง
- (๕) “**สมนันตรปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องทันที
- (๖) “**สหชาติปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน
- (๗) “**อัญญมัญญปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยอาศัยซึ่งกันและกัน
- (๘) “**นิสสยปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย
- (๙) “**อุปนิสสยปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นเครื่องหนุนหรือกระตุ้นเร้า
- (๑๐) “**ปุเรชาติปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเกิดก่อน
- (๑๑) “**ปัจฉาชาติปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเกิดทีหลัง
- (๑๒) “**อาเสวนปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยการเข้าไปหรือทำให้ชิน
- (๑๓) “**กรรมปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นกรรมคือเจตจำนง
- (๑๔) “**วิปากปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นวิบาก
- (๑๕) “**อาหารปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นอาหาร หรือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง
- (๑๖) “**อินทริยปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าการ
- (๑๗) “**ฉานปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยภาวะจิตที่เป็นฉาน
- (๑๘) “**มรรคปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นมรรค
- (๑๙) “**สัมปยุตตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยประกอบกัน
- (๒๐) “**วิปยุตตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยแยกต่างหากกัน
- (๒๑) “**อัติปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องมีอยู่
- (๒๒) “**นัตติปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่มีอยู่
- (๒๓) “**วิคตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องปราศไป
- (๒๔) “**อวิคตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่ปราศไป

ฉะนั้น เพื่อให้เห็นในภาพรวมของคำว่า “ธรรมทั้งปวง” ที่ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่ **ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปลาวจรธรรม-โลกุตตรธรรม** ซึ่งหลักธรรมทั้งหมดนี้ จะแสดงความสัมพันธ์กับ “ไตรสิกขา-สิกขา ๓” ที่สหรถด้วย “**วิสุทธิ ๗**” ที่เป็นขั้นตอนการชำระกิเลสทั้งหลายในฝ่าย “**ธรรมขั้น ๕**” [ศีลขั้น-สมาธิขั้น-ปัญญาขั้น-วิมุตติขั้น-วิมุตติญาณทัสสนขั้น = **ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ หรือ สัลเลขธรรม-สัลเลขปฏิบัติ**] ซึ่งขั้นตอนการปฏิบัติธรรมทั้งหลายนั้น ต้องสัมปยุตต์ด้วย “**โพธิปักขิยธรรม ๓๗**” ข้อพึงสังเกต คือ กลุ่มธรรม ๓ อย่าง ได้แก่ “**ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘**” ย่อมหมายถึง (๑) “**อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์**” [กุศลธรรม-อกุศลธรรม = สมมติสังขะ] (๒) “**อภัยกตธรรม**” [กุศลธรรม-อาณานัญญา] และ (๓) “**ปรหมัตสังขะ**” [อรรถบัญญัติ] ดังรายละเอียดข้างล่างนี้

ธรรม ๓						
อกุศลธรรม			อกุศลธรรม	อุเบกขา-เอกัคคตา แห่งสมาธิ		
กุศลธรรม			กุศลธรรม [สัลเลขธรรม]			
ขั้น ๕	อายตนะ ๑๒	ธาตุ ๑๘	กามาวจรธรรม	รูปาวจรธรรม	อรูปลาวจรธรรม	โลกุตตรธรรม
อภัยกตธรรม [ปรหมัต]			อภัยกตธรรม [โพธิปักขิยธรรม ๓๗]			
โยนิโสมนสิการ [ตถตา-ไตรลักษณ์]			อิทธิศีลสิกขา	อิทธิจิตตสิกขา [โงทาน]		อิทธิปัญญาสิกขา
อริยสัจ ๔ [อริยมรรค]			วิสุทธิ ๗ [ไตรสิกขา: ศีล-สมาธิ-ปัญญา]			
โลกุตตรธรรม [มรรค-ผล-นิพพาน]			สาธุชน [อวิชชา]	อริยบุคคล [วิชชาจรรยาสมุปนุโน]		
พุทธธรรมทั้งปวง						
สภาพตามจริง-เหตุปัจจัย-สรรพสิ่ง-คุณธรรม-ความรู้-คุณค่า-พระธรรม [ศาสนา]						

เพราะฉะนั้น ลักษณะอันเป็นธรรมชาติของคำว่า “ธรรม” ในพระพุทธศาสนานั้น จึงสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ในทุกอย่าง ที่เป็นศักยภาพทางร่างกายและจิตใจ ที่เรียกว่า “**กรรม ๓**” [กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม โดยมีสติเจตนาปรุงแต่งกรรมนั้นๆ โดยมีรากฐานความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา อย่างมีเหตุผลและประกอบด้วยปัญญา ในเรื่อง (๑) “**กฏแห่งกรรม**” [กัมมผลสัทธา] (๒) “**กฏกรรมของสัตว์ทั้งหลาย**” [กัมมัสสกตาสัทธา] (๓) “**สัทธา ๔**” ประกอบด้วย (๑) “**อาคณสัทธา**” คือ ความเชื่อ ความมั่นใจของพระโพธิสัตว์ อันสืบมาจากการบำเพ็ญสั่งสมบารมี [**ตถาคตโพธิสัทธา: เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต**] (๒) “**อริคมสัทธา**” คือ ความเชื่อมั่นของพระอริยบุคคล ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงด้วยการบรรลุลหกรรมเป็นประจักษ์ (๓) “**โอกัปปนสัทธา**” คือ ความเชื่อหนักแน่นสนิทแน่วเมื่อได้ปฏิบัติก้าวหน้าไปในการเห็นความจริง และ (๔) “**ปสาทสัทธา**” คือ ความเชื่อที่เป็นเพียงความเลื่อมใสจากการได้ยินได้ฟังพระสัทตฺตฺสาศน์ของพระศาสดา

ในประการสุดท้ายนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมที่มีโลกทัศน์หรือกระบวนทัศน์ ที่เป็นมุมมองปรากฏการณ์ที่อยู่แวดล้อม ได้อย่างถูกต้อง ย่อมได้เปรียบใน (๑) ทักษะการคิดในทางทฤษฎี และ (๒) อุบายที่แยบคายในทางปฏิบัติ ฉะนั้น การปฏิบัติธรรม [ปฏิบัติศีลธรรม] จึงเป็นเรื่องการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ อันเป็นปัญญารอบรู้ใน สภาวะธรรมทั้งหลายตามที่เป็นจริง ทักษะความฉลาดเฉลียวชาญ [โกศล ๓: รู้ออบทางเจริญ ทางเสื่อม อุบายวิธี] จึงเป็นเรื่องปัญญาที่ยังขาด อันจะเกิดขึ้นจากภาวะจิตที่ได้รับการฝึกอบรมมาด้วยดี นั่นคือ “อธิจิตตสิกขา: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” [สิกขาคือจิตอันยัง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่นสมาธิอย่างสูง] ที่สหระคด้วย “โพธิปักขิยธรรม ๓๗: สติปัญฐาน ๔-สัมมัปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พลัง ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘” [ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การ ตรัสรู้ หรือ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค ได้แก่ อริยมรรค ๔-อริยสัจ ๔-อริยมรรคมืองค์ ๘] ดังนั้น สัมปยุตธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการบรรลุความตรัสรู้สัมโพธิญาณนั้น ต้องประกอบด้วยพลังอำนาจ ระหว่าง “สมถพลัง” กับ “วิปัสสนาพลัง” [โดยนัยสำคัญแห่ง “ปัสสทธิยูกพาที” เท่านั้น ที่เกิดขึ้นระหว่าง “เจโตวิมุตติ” กับ “ปัญญาวิมุตติ”] ไม่ว่าจะเกิดขึ้นด้วยความพยายามอย่างใดก็ตาม ก็ต้องทำให้เกิดให้ได้ มี แรงเท่าไรหุ้สมมันเข้าไป อย่าอ้อมแรงอะไรไว้เลย แต่ต้องทำด้วยการใช้เหตุผล ซึ่งพร้อมด้วยปัญญา เท่านั้น โดยมีหลักเกณฑ์เชิงปฏิบัติอันจะเป็นปัจจัยทำให้เกิด “สัมมาทิฐิ” ได้ถูกต้อง ดังนี้

- (๑) “กัลยาณมิตรตตา” หมายถึง *ความมีกัลยาณมิตร* คือ มีผู้แนะนำ สั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรง ปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สนับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจน เป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติ หรือ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี อันเป็นสปีปายะแก่การ ปฏิบัติธรรมหรือเจริญภาวนากรรมฐานได้ดี
- (๒) “โยนิโสมนสิการ” หมายถึง *การใช้ความคิดถูกวิธี* คือ การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลาย ด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ ด้วย ปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะ และ ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย
- (๓) “อัปมาทะ” หมายถึง *ความไม่ประมาท* คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติ เป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติ ปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลาลงไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาด โอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจ สำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยให้พลละเลย กระทำการด้วยความ จริงจัง รอบคอบ และ รุดหน้าเรื่อยไป

ในธรรมเอกกะทั้ง ๓ ดังกล่าวนี้ เป็นข้อสรุปที่ดีที่สุดในการปฏิบัติธรรมอีกแนวทางหนึ่ง ถ้าบุคคลนั้นได้เจริญธรรมทั้ง ๓ ให้เจริญพอกพูนด้วยอริยมรรค อยู่อย่างสม่ำเสมอ มิได้ขาดตกบกพร่องในทางปฏิบัติแล้ว บุคคลนั้น ย่อมได้รับผลานิสงส์ผลบุญบารมีตั้งสมไปบุญยิ่งขึ้น อันเป็น “โพธิสมภาร” [โพธิปักขิยธรรม ๓๗-เอกายนมรรค: ทางอันเอกเพื่อการบรรลุสัมโพธิญาณ] แห่งการตรัสรู้ได้ ซึ่งหมายถึง คุณความดีที่เป็นเครื่องประกอบของโพธิ คุณความดีทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่ง ประดาบารมีที่เป็นส่วนประกอบอันรวมกันให้สำเร็จโพธิ คือ “ความตรัสรู้” [สัมโพธิ-Enlightenment] ตามปกติ หมายถึงประดาบารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ อันจะให้สำเร็จ “ความเป็นพระพุทธเจ้า: พุทธะ” [Buddha] ซึ่งบางที่เรียกว่า “มหาโพธิสมภาร” อันประมวลเข้าได้ในธรรมใหญ่ ๒ ประการ คือ (๑) “กรุณา-Compassion” และ (๒) “ปัญญา-Wisdom” ฉะนั้นให้พิจารณาถึง “กัลยาณมิตตตา-โยนิโสมนสิการ-อัปมาทะ” สัมปยุตต์ด้วย (๑) “อนุสติ ๑๐” หมายถึง ความระลึกถึง อารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่องๆ กับ (๒) “บารมี ๑๐-ทศบารมี” หมายถึง ปฏิบัติอันยอดเยี่ยม คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น “ความเป็นพระพุทธเจ้า” และ “ความเป็นมหาสาวก” เป็นต้น ดังนี้

- (๑) “กัลยาณมิตตตา” หมายถึง ความมีกัลยาณมิตร คือ (๑) การเจริญอนุสติด้วย พุทธานุสติ-สีลานุสติ-จาคานุสติ-เทวดานุสติ และ (๒) การบำเพ็ญบารมีด้วย ทานบารมี-เมตตาบารมี
- (๒) “โยนิโสมนสิการ” หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี คือ (๑) การเจริญอนุสติด้วย ัมมานุสติ และ (๒) การบำเพ็ญบารมีด้วย ปัญญาบารมี-อุเบกขาบารมี
- (๓) “อัปมาทะ” หมายถึง ความไม่ประมาท คือ (๑) การเจริญอนุสติด้วย สังฆานุสติ-มรณสติ-กายคตาสติ-อานาปานสติ-อุปสมานุสติ และ (๒) การบำเพ็ญบารมีด้วย ศีลบารมี-เนกขัมมบารมี-วิริยบารมี-ขันติบารมี-สัจจบารมี-อริยฐานบารมี

เพราะฉะนั้น ทักษะกระบวนการคิดในการจำแนกแจกธรรมทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งที่ต้องถูกปฏิบัติให้เกิดความชำนาญอย่างแท้จริง ถึงจะเข้าถึงคุณบทแห่งอริยบุคคลที่ว่า “ความเป็นพระพุทธเจ้า” และ “ความเป็นมหาสาวก” ที่บัญญัติไว้ดีแล้วใน “พุทธคุณ ๘” หมายถึง คุณของพระพุทธเจ้า ดังนี้

“พุทธคุณ ๘” หมายถึง คุณของพระพุทธเจ้า ได้แก่

- “อิติปิ โส ภควา” —แม้เพราะอย่างนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
- (๑) “อรห” —เป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้บริสุทธิ ไกลจากกิเลส ทำลายกำแพงสังสารจักรได้แล้ว เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ควรได้รับความเคารพบูชา เป็นต้น
 - (๒) “สมฺมาสมฺพุทฺโธ” —เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง
 - (๓) “วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน” —เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา คือ ความรู้ และจรณะ คือ ความประพฤติ
 - (๔) “สุคโต” —เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว คือ ทรงดำเนินพระพุทธจริยาให้เป็นไปโดยสำเร็จผลด้วยดี พระองค์เองก็ได้ตรัสรู้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญพุทธกิจก็สำเร็จประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ชนทั้งหลายในที่ที่เสด็จไป และได้ประดิษฐานพระศาสนาไว้ แม้ปรินิพพานแล้วก็ยังเป็นประโยชน์แก่มหาชนสืบมา
 - (๕) “โลกวิทู” —เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือ ทรงรู้แจ้งสภาวะอันเป็นคติธรรมดาแห่งโลกคือสังขารทั้งหลาย ทรงหยั่งทราบอริยสัจสี่อันค้ำคอโลกทั้งปวง ผู้เป็นไปตามอำนาจแห่งคติธรรมดาโดยถ่องแท้ เป็นเหตุให้ทรงดำเนินพระองค์เป็นอิสระ พ้นจากอำนาจครอบงำแห่งคติธรรมดานั้น และทรงเป็นที่พึ่งแห่งสัตว์ทั้งหลายผู้ยังจมอยู่ในกระแสโลกได้
 - (๖) “อนุตฺตโร บุริสทมฺมสตฺถิ” —เป็นสารถีฝึกบรูษที่ฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า คือ ทรงเป็นผู้ฝึกคนได้ดีเยี่ยม ไม่มีผู้ใดเทียมเท่า
 - (๗) “สตฺถา เทวมนุสฺสานิ” —เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
 - (๘) “พุทฺโธ” —เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือ ทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ถือกันมาผิดๆ ด้วย ทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงงมงายด้วย อนึ่ง เพราะไม่คิด ไม่หลง ไม่หวังกังวลในสิ่งใดๆ มีการค้ำนึ่งประโยชน์ส่วนตนเป็นต้น จึงมีพระทัยเบิกบาน บำเพ็ญพุทธกิจได้ถูกต้องบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้ และทรงบำเพ็ญพุทธกิจได้เรียบร้อยบริบูรณ์เช่นนี้ ย่อมอาศัยเหตุคือความเป็นผู้ตื่น และยอมให้เกิดผลคือทำให้ทรงเบิกบานด้วย
 - (๙) “ภควา” [ดิ] —ทรงเป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใด ก็ลุล่วงปลอดภัยทุกประการ หรือ เป็นผู้จำแนกแจกธรรม

แต่อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการเดินทางไปสู่ “สัจภาวะแห่งพุทธะ” นั้น ผู้ถือสมณเพศในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมถือว่า “บุคคลผู้มีคุณสมบัติจะเป็นพระพุทธเจ้า” [ท่องจำให้ขึ้นใจ จะได้ไม่ทำอะไรให้อายชาวบ้านเขา] แต่ต้องอยู่ในขั้น “พระอริยสงฆ์เจ้า” เท่านั้น ผู้ประกอบด้วย “สังฆคุณ ๘” หมายถึง คุณของพระสงฆ์ผู้เป็น อริยสาวกขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มิฉะนั้น ย่อมจนถึง “จุดอวสานแห่งวัฏวิบัติเจ้า” [ถ้าหน้ามีนก็อยู่ต่อไป พระวินัยแค่นี้ก็ทำไม่ได้ = อลัชชิสัมคอบเดียรถีย์] เท่านั้น ดังนี้

“สังฆคุณ ๘” หมายถึง คุณของพระสงฆ์ผู้เป็นอริยสาวกขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่

(๑) “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ” —พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี

(๒) “อุชุปฏิปันโน” —เป็นผู้ปฏิบัติตรง

(๓) “ญายุปฏิปันโน” —เป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องทาง

(๔) “สามิฉิปฏิปันโน” —เป็นผู้ปฏิบัติสมควร

“ยทิท จตตาริ บุริสยูกานิ อภฺฐุ ปุริสปุคฺคลา” —ได้แก่ คู่บุรุษ ๔ ตัวบุคคล ๘ [อริยบุคคล ๘: โสคาบัน-สกทาคามี-อนาคามี-อรหันต์ กับ อริยบุคคล ๘: โสคาปัตติมรรค-โสคาปัตติผล-สกทาคามีมรรค-สกทาคามีผล-อนาคามีมรรค-อนาคามีผล-อรหัตตมรรค-อรหัตตผล]

“เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ” —พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้

(๕) “อาหุเนยฺโย” —เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ คือ ควรรับของที่เขานำมาถวาย

(๖) “ปาหุเนยฺโย” —เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ

(๗) “ทกฺขิณฺเญยฺโย” —เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำบุญ

(๘) “อณฺุชฺฉิกรณฺเญยฺโย” —เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี ควรแก่การกราบไหว้

(๙) “อนฺุคฺตฺรํ ปฺลฺุญฺญกฺขตฺตํ โลกสฺส” [ติ] —เป็นนानุญอันยอดเยี่ยมของโลก เป็นแหล่งปลูกฝังและเผยแพร่อะริยธรรมที่ขุดเยี่ยมของโลก

คำสั่ง: จงอธิบายความในใจของท่านพอเข้าใจ ลงในช่องว่างข้างล่างนี้

เพราะฉะนั้น ในบรรดาธรรมใหญ่ ๓ ประการ [กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากตธรรม] ดังกล่าวนั้น ย่อม
ประชุมรวมกันเป็นเอกภาพเดียวกัน โดยธรรมแต่ละฝ่ายไม่ละเมิดล่วงกันและกัน อันทำให้เกิด “**ธรรม
สามัคคี**” [ญาณสัมปยุตต์] ในแต่ละส่วน นั่นคือ “**ธรรมสามัคคี**” หมายถึง ความพร้อมเพรียงขององค์ธรรม
องค์ธรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องทุกอย่างทำกิจหน้าที่ของแต่ละอย่างๆ พร้อมเพรียงและประสานสอดคล้องกัน
ให้สำเร็จผลที่เป็นจุดหมาย เช่น ในการบรรลุมรรคผล เป็นต้น ตามนัยนี้ หมายถึง ข้อปฏิบัติต่อไปนี้

(๑) การละเว้นใน “**อกุศลธรรม**” ที่เกิดขึ้นแล้วและยังไม่เกิด ไม่ให้เกิด

(๒) มีความถึงพร้อมด้วย “**กุศลธรรม**” ที่ยังไม่เกิดให้เกิด

(๓) หมั่นเจริญ “**กุศลธรรม**” ที่เกิดแล้วและยังไม่เกิด เพื่อรักษาวิบากนั้นๆ อันเป็น “**อัพยากตธรรม**”

ด้วยเหตุนี้ จึงบอกได้ว่า: “**ธรรมทั้งหลายก็มีอยู่ดีๆ ตามเป็นจริง ตามธรรมดา ต่างฝ่ายต่างไม่ละเมิดกันและกัน
แต่ต้องใช้ปัญญาเลือกในสิ่งที่ประเสริฐกว่า สิ่งที่ไม่ประเสริฐ การเข้าใจธรรมอันเป็น ๒ ด้าน ได้ดี แล้วเลือก
ด้านดี เพื่อต่อ ยอดให้สูงเป็นอานนชญาแห่งโงทธานธรรม [ตัวเลขปฏิบัติ: ข้อปฏิบัติขัดเกลากิเลส = เสข
ปฏิบัติ] เพื่อหลุดพ้นจากทุกข์และสุข เป็นอนุทุกขมสุขเวทนา เพราะรู้เห็นตามเป็นจริงแล้ว ตรัสรู้แล้ว รู้แจ้ง
แทงตลอดในธรรมทั้งหลายแล้ว อริยบุคคลผู้นั้น จึงเป็น ‘**พระอรหันตจีณาสพเจ้า**’ อย่างแท้จริง ตลอดไป”
แล้วท่านทั้งหลายนึกคิดในใจจะทำอะไรต่อ การแสวงหาของมนุษย์ก็มี ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) “**อนริยปริเยสนา**”
คือ แสวงหาอย่างไม่ประเสริฐ เพื่อครอบโลก หรือ “**อริยปริเยสนา**” คือ แสวงหาอย่างประเสริฐ เพื่อความ
หลุดพ้น โลก จึงเลือกข้อที่ถูกต้องที่สุด และอธิบายมาพอเข้าใจ สวัสดิ.**

